

Revista digl noss Sulom

A MANG

TEMA PRINCIPAL:

Els mantgan – igls mastirants e las mastirantas. Malgro maschinas, roboters ed intelligenza artificiala sa mossigl tgi la forza umana na pò betg neir ramplazzada dapertot.

pagina 7

IER ED OZ:

La lavour purila è sa midada fitg durant igls davos decennis. Ade-gna daple maschinas surpeglian la lavour segl fons. E tuttegna ègl da sbatter per l'existenza.

pagina 23

PURTRET:

El dovra igls sies mangs per cuntschier igls mangs digls oters. Markus Strickler rachinta digl sies mintgade e dallas sias sfidadas scu chirurg digl mang.

pagina 42

«Artisanat vivia»

Scuvri igl mond dalla labour artisanala aint igl Parc Ela

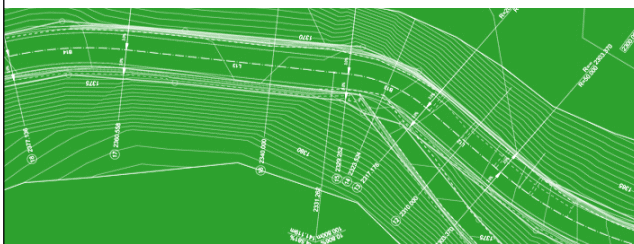
Amprande a canoscher differents artisanadis ed Az lasche inspirar dallas persun-
gas digl fatg. Numerous materials ed urdegns e la pussebladad d'ampruar sez
ensatge stattan aint igl center.

Daple infurmaziuns sen parc-ela.ch/sommerreihe

Planisaziun SONDER

biro d'inschignier e da misiraziun

- planisaziun lavours da construcziun bassa
- planisaziun da provedimaints d'ava
- differentas lavours da misiraziun

Planisaziun Sonder SA
Veia Davos Clavo 7
7462 Salouf

Telefon +41 (0)81 684 13 31
info@sonder-ing.ch

www.sonder-ing.ch

**Il passà è nossa
experientscha.
L'avegnir nossa
expertisa.**

Per il meglier
avegnir da tut ils temps.

gkb.ch/vorsorgen

 Banca Chantunala
Grischuna

EDITORIAL

La detta sgola sur la tastatura e furma plang a plang igl text tgi vous, stimadas lectouras e lectours vez per mangs da liger. Tgi la detta pò sa mover schi lev sur las tastas digl computer è d'angraztger ad egn digls pi impurtants members digl noss corp – igl mang.

Pia Plaz lavoura scu scolasta e schurnalista libra. Ella veiva cun la sia famiglia a Winterthur.

Igl chirurg digl mang Markus Strickler cumpareglia igl mang perfign cun igl motor d'en Ferrari. Betg forsa perveia dalla sia forza mabagn perveia dalla complexiad. Òssa, nerva, tarscholas e musclas lavouran «mang an mang» per pussibilitar a nous carstgangs da manar tras las manevras las pi difficilas. Daple davart l'anatomia pudez liger ainten las diversas contribuziuns da Bettina Cadotsch.

Cumplexa è er la construcziun d'ena ghitarra. Malgro maschinas moderna, vign la ghitarra construeida per la gronda part a mang. I dovera bler sentimaint ed experientscha per construeir or da lenn en instrumaint plagn tungs sonors. Rita Ulbrich Cadotsch ò visito igl construeider da ghittaras Claudio Schär aint igl luvratori ad Andeer.

Tgi maschinas na pon betg ramplazzar tot sa mossa er ainten la contribuziun da Matia Demarmels. El ò rimno igls avantatgs ed igls disavantatgs tgi la lavour manuala e la lavour da maschinas, u da nov er l'intelligenza artificziala, pon aveir per la nosa economia. I sa mossa tgi la societad stuario ponderar bagn agl futur noua tg'igl luvrant pò e duess neir ramplazzo da maschinas u roboters.

En grond svilup ò er l'agricultura gia da far igls davos decennis. Walter Candreia rachinta digl sies mintgade scu pour gioven anfignen tar la vendita digl sies bagn puril. Er cò sa mossa tg'igl svilup tecnic ò purto benedicziun e smaladicziun an egna. Igl sies extract da diari mossa dantant er tg'igl è strousch pussebel d'impedeir tschertas midadas.

Grondas midadas pudagn nous perseguitar ainten egna dallas pi impurtantas lavours manualas – igl screiver. Ed uscheia turna tigls plets dall'antschatta. Oz sgola la detta sur la tastatura e furma plang a plagn igl text tgi vous, stimadas lectouras e lectours vez per mangs da liger. L'ideia digl screiver è sa sviluppada an differentas culturas gio avant mellas dad onns. Scu instrumaint da screiver ins veva pero betg tastas mabagn cogns, penels u greffels. Igl fons era betg igl monitour mabagn arschiglia, crap u papirus. Graztga all'invenziun digl screiver – chella furma essenziala da lavour manuala – pudez Vous galdeir oz la nova Revista digl noss Sulom.

La redacziun Az giaveischa bung divertimaint cun la lectura, fatga a mang cun ageid da maschinas e l'intelligenza artificziala.

Pia Plaz cu gl team da redacziun Cornelia Candreia e Bettina Cadotsch

Proxima ediziun

Tgi tgi ò gost da contribueir an ena furma u l'otra è adegna baggnia.

Contact: info@sulom.ch

Apoteca Son Mitgel

Daniel Merz, apotecher

- » Cunsegliaziun cumpetenta per
- » problems da sanadad
- » Grond sortimaint da masdegnas
- » effectuousas
- » Omeopatia
- » Ervas medicinalas
- » Spezialitads dalla tga
- » Cosmetica
- » Furniziun an tgesa
- » Sarvetsch d'urgenza

7460 Savognin

telefon 081 684 18 46
www.apotheke-savognin.ch

la sung cò per Vous!

Romeo Wasescha, cunsglieder da sieranzas e provedimaint
T 081 650 02 15, M 079 639 89 39, romeo.wasescha@mobiliar.ch

Generalagentur Chur
Urs Fetz

Büro Savognin
Veia Naloz 22
7460 Savognin
chur@mobiliar.ch
mobiliar.ch/chur

la Mobiliar

116100

CUNTIGN

EDITORIAL 3

URGC

Rapport annual 6

A MANG

Mastiers manuals - quo vadis? 7
Igl mang sot la marella 10
Sch'igl mang transforma igl lenn an tung sonor 12
An steiva creativa da Clärli Capeder 16
Gidar cugl cor e cugls mangs 18

LITTERATURA

Inspiraziun - poesias 20
Nova publicaziun bilingua 22

IER ED OZ

Extracts d'en diari d'en pour gioven 23
Svilup agricol digls davos decennis 25
Lavours a mang digl passo 26
Digl greffel alla tastatura 28

FAMIGLIA

Verset da detta 32

ANGIAVIGN

Fastez 35

TEI & JOU

Lavur a mèn 36

AN TGADAFI

Tagler, nizzar, truschier e gustar 38

PURTRET

Igl chirurg digl mang Markus Strickler 42

IMPRESSUM

REVISTA DIGL NOSS SULOM
ISSN 2297-7120

REDACZIUN
Pia Plaz, Bettina Cadotsch e
Cornelia Candrea, info@sulom.ch

ORGAN ADMINISTRAZIUN
Uniun Rumantscha Grischun Central,
administraziun@sulom.ch

© Copyright, Uniun Rumantscha Grischun Central
Prietsch d'abunamaint CHF 25.50

LECTORAT
Petra Uffer,
Reto Capeder

GRAFICA
tipic.swiss, Savognin

STAMPA
Wolf Druck AG, Triesen / FL

Cover

Lavour manuala ve d'ena
ghitarra digl luvratori Schär ad
Andeer.

©Werner e Claudio Schär,
Andeer

RAPPORT ANNUAL URGC 2022

Igls davos deis digl onn 2022 è l'URGC neida tutgeida scu d'en tgametg. Igl uffezi federal da statistica ò classifitgia las dus regiuns digl Grischun Central scu regiuns tudestgas. Per la nossa uniun en scandal treis deis siva la seira da Nadal.

Cunter anor forsa betg grond visibel, ma davos las culissas vainsa fatg bler chels deis. Nous vagn contacto dalunga la Leia Rumantscha e tschartgea lour collavuraziun. E-mails e telefonats an tottas direcziuns, ma er confrontos cun la desillusium, tgi cefras sa laschan betg midar.

Cunzont ischans stos irritos tg'igl uffezi federal da statistica na lavoura betg cun las mademas cefras scu igl cantun schi vo per la dumonda schi en territori vala scu rumantsch u tudestg. Las reacziuns dalla populaziun èn stadas pero plaschevlas.

Igl fazit dalla tgossa: La populaziun dalla Val Schons e digl Surses sa meida. Ma ella sustigna igl rumantsch ed è s'exprimeida ainten las medias scu er ainten las medias socialas, cleramaintg per esser Rumantschs.

Per cletg ègl betg sto igl antier onn schi turbulent. Antschet ò igl onn cun la radunanza generala manada l'amprem'eda dalla nova suprastanza. Bung 20 commembras e commembers èn s'antupos ainten l'ustareia Arlos. Pia Plaz ans ò sustignia cun en'interessanta infurmaziun pertutgont l'organisaziun dalla Revista digl noss Sulom. Siva dalla radunanza generala ògl do en aperitiv cun bungs barats. Igls commembers on stimo tgi Urezza Famos e Diego Deplazes èn rivos a Savognin scu delegaziun dalla Leia Rumantscha.

Manc plaschevla è stada chella seira la disdetga digl revisour e l'infurmaziun tgi la nossa actuara demissiunescha dalla sia carica cun la radunanza generala digl 2023.

Uscheia ischans, er anc siva d'en onn, alla tschertga d'ena revisoura u d'en revisour scu er d'ena actuara u d'en actuar.

Nous vagn gia 5 sedutas durant igl onn, noua tgi vagn decida tge projects tgi lagn sustignair. Igls suandonts projects sotsilvans e sumirans vainsa sustignia finanzialmaintg: l'applicaziun digl vocabulari per telefonigns, Imageneria SA Donat, prosa e poesia calender per mintga gi, Benedetto Vigne 'benni & others II'.

An collavuraziun cun la Leia Rumantscha dattigl pinavant en codeschet rumantsch scu regal a mintga novnaschia ainten las nossas regiuns.

Schi gio igls pitschens vignan mutivos da liger codeschs rumantschs, dovrigl er adegna puspe nova lectura. Per l'egna vainsa translato igl codesch Sempvervd da surmiran an sotsilvan. E per unfants pi giovens 'Gronds per pitschens' da rumantsch grischun an surmiran.

En grond project litterar tgi vagn sustignia è sto er igl codesch 'Da se cò', noua tgi Linard Candreia ò rimno prosa surmirana. Nous vagn er dastgea piglier part alla vernissascha e graztga a chegl, dastgea preschentar la nossa uniun avant en public pi grond.

I marscha adegna bler a caschung dallas nossas antupadas dalla suprastanza. Chest onn vainsa mess la peisa sen l'organisaziun dalla nossa uniun. Scu suprastanza giovna vainsa definia las nossas fegnameiras e reorganiso la cultura da sedutas. Chegl er graztga alla nova cunvignientscha cun la Leia Rumantscha.

Cun schlantsch vurdainsa segl onn nov e savagn tgi er chest onn ans spetga l'egna u l'otra sfeida e cumbat. Ma er la speranza tg'igls projects cun gliout cun bungs ideias peglia suramang.

Simona Demarmels, co-presidenta URGC

MASTIERS MANUALS – QUO VADIS?

da Matia Demarmels

Chella illustraziun è neida generada spezialmaintg per chesta contribuziun cun la software KI «Stable Diffusion».

Per luvrar ins dovrigl an ampresa lengia igls mangs. Chella preteisa è stada veira durant ples millennis. Igls davos tschenteners è carschia alloura igl ampren igl sustign dallas maschinas e durant igls davos decennis veaple er chel digls computers. Cotras èn sa sviluppadas antieras branschas tgi èn betg ple dependentas an ampresa lengia da lavours manualas.

Igl svilup tecnologic para da cuntinuar e d'obtignair veaple dinamica. L'intelligenza artificziala procura actualmaintg per la proxima innovaziun e lengias grassas – ma er per segns da dumonda. Tge funcziun surpeglia igl carstgung ainten en mond automatiso e digitaliso, noua tgi las maschinas fon bleras tgossas pi svelte e pi exact tgi nous construcziuns biologicas? Duvra ins an futur ansomma anc igls

mangs per luvrar u pitost igl tgea. Duvra ins mang e tgea u bagn ni gl'egn ni gl'oter?

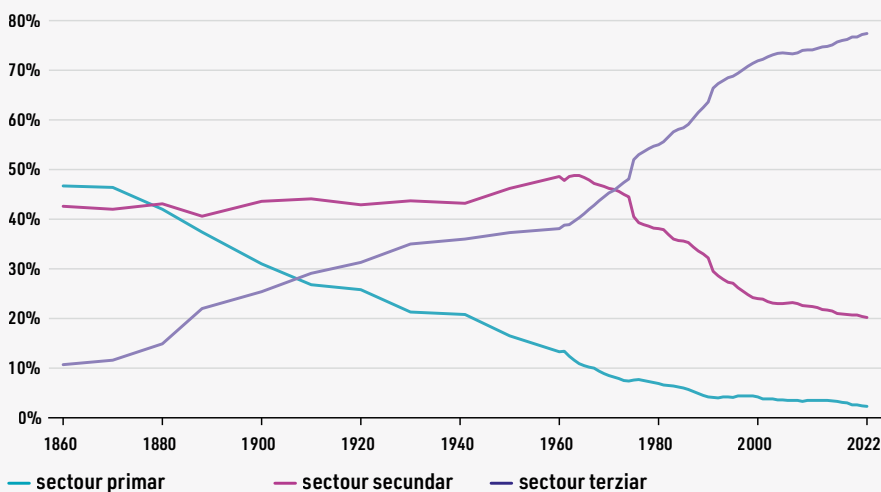
La «revoluziun tecnologica», fatschainta e fatschantaro - tant ampluias, patrungs scu er la politica. La suandonta contribuziun s'occupescha dalla lavour digl futur u digl futur dalla lavour - tot tenor scu tg'ins peglia.

Las maschinas èn cò

Sch'ia saint da taimp an taimp aint igl radio en'annunzta tgi vignan puspe stritgeidas ensanouas bung mella plazzas da lavour, am fò chegl pansarous. Dasperas tot igls avantatgs digl svilup tecnologic, sveglia el tar me an tal muments segns da dumonda ed ia tedl anavant: En expert, savens en econom, analisescha la novitad pac cuntantevla e commentescha tgi la mesadad dallas plazzas an Svizra possa teoreticamaintg neir automatisada ed uscheia svaneir igls proxims 10 onns. Savens vign la contribuziun da radio anritgeida cun en'intervista d'en manader da producziun. Lez conferma tg'igls roboters vignan mintg'onni pi anschignevles e bunmartgeas. Avant tgi la moderatoura fetta la contribuziun e dei tgi seia avantmang en plan social per

Part dallas persungas cun activitad da gudogn tenor igls sectours economics

Funtanga: UST - dumbraziun digl pievel (DdP fin 1960)
 Statistica dallas persungas occupadas (a parteir digl 1961)

© BFS 2023

Illustraziun : Adegna pi paca gliout lavoura aint igl sectour primar e secundar

garanteir tgi nign vigna laschea aint igl stetg, surpeglia igl econom anc en-eda igl pled: Tschertas lavours fatgas sur generaziuns da carstgangs seian oz simplamaintg obsoletas, perchegl tgi maschinas adampleschan tscherts pensums aglmanc schi spert e bagn scu igl luvrant.

Nignsa bagnbod ramplazzos tots da maschinas? Igl tscharvi reflectescha: i vignan andamaint las statisticas digls sectours economics, chellas tgi mintgign ò gio via an scola (varda illustraziun). Veapi paca gliout lavoura aint igl sectour primar e secundar, lò noua tg'igl è dumando forza ainten la bratscha ed anschign digls mangs – chels sectours noua tg'igls mastiers manuals classic èn da tgesa. Ia pains agls mies ameis tgi lavouran ainten l'industrieia da metal u scu scrinaris. Schi els describevan lour process da lavour, cun maschinas da CNC, ègl bagn impressiunont, tge tgi las maschinas fon tot: lavours da rutina vignan surpigleidas digl tottafatg u aglmanc parzialmaintg da talas maschinas. Chegl è en fatg gio oz.

Pussebladads infinitas?

Aint igl madem emettour da radio, en de pi tard – ia tedl ena proxima contribuziun: chest'eda vign admunia dalla

mancanza da specialistis. L'industrieia elaboronta, la bransch da biagier ed er las garaschas; tots seian mordio alla tschertga da persunal qualifitgia. «Der Fachkräftemangel erreicht neue Rekorde» u «Handwerker gesucht wie nie» èn tetels tg'ins sainta e ligia regularmaintg, savens igl de cura tg'igl uffezi federal da statistica publitgescha las cefras da quartal davart la fiera da lavour. Chellas cefras conferman las difficultads da recrutar forzas qualifitgeidas. Dasper igl sectour da sanadad tgi è pigl solit alla testa dalla rangaziun, dattan an igl igls mastiers tgi pretendan forza corporala ed anschign.

Igl tscharvi reflectescha: manuals e mastirants paran dad esser tschartgeas scu anc darar. Las maschinas on mano ad adattaziuns digl profil da lavour - pi pac glimar e duple programmar. Anc èn las maschinas betg bungas da ramplazzar igl mang digl carstgang. La statistica mossa tg'igl sectour secundar è sa sminuia surtot durant la mesadad digls onns 1970 ed igl onn 2000 (- 20.5%). A parteir digl onn 2000 anfignen oz è'l sa stabiliso en tant (- 3.8%), malgro igls gronds pass tecnologics digls davos 20 onns.

Cunchegl tgi la statistica varda aint igl passo e betg anavant, Az sunga, stima-da lectoura e stimo lectour anc dabet

L'economia svizra vign parteida an treis sectours:

- » **Sectour primar:**
agricultura e selvicultura, pestga
- » **Sectour secundar:**
industrieia, industrieia elavuranta, industrieia da construcziun
- » **Sectour terziar:**
branschas da sarvetschs scu p.ex. igl commerzi, hotellareia, la furniziun da prestaziuns finanzialas e da sieranza, fatgs da sanadad, administraziun publica.

d'ena prognosa per la lavour manuala. Voilà, igl sguard ainten la cula da vèder è simpla: «Er schi bleras lavours pon neir surpigleidas da maschinas, ni-rogli venavant a dar bleras incumbensas tgi maschinas son betg far. Carstgangs ed uscheia mastirants tgi dovrant intensivamaintg igls mangs on igl avantatg tgi pon reager pi spert a situaziuns tgi sa meidan tgi ena maschina. An vista alla dumonda carschainta per duple persistenza ed an vista agl giaveisch per products da qualitat singulara, pudesan pinavant er mastirants artisanals tradiziunals galdeir agl futur ena dumonda carschenta per lour abilitads.»

Schinavant igls sontgs plets da Dia? Na e la prognosa citada è er betg chella d'en professor d'economia u d'en'experta per la fiera da lavour. La rasposta è neida generada an pacas secundas antras intelligenza artificziala (varda boxa). La dumonda all'intelligenza artificziala era simplamaintg: «screiva ena curta analisa davart igl futur digls mastiers manuals e digl artisanadi». Igl carstgang dumonda e la maschina rasponda.

Igl luvrant futur

L'intelligenza artificziala s'annunztga actualmaintg scu proxima revoluziun

ChatGPT è en programm da computer tgi lavoura cun intelligenza artificiala. Ena gronda banca da datas pussibilescha all'applicaziun da rasponder a dumondas e da dar recumandaziuns individualisadas. Igl sistem è er capavel da surpiglier incumbensas complexas scu p.ex da schlier problems matematics, translatar texts an differents lungatgs u da concepeir u interpretar cuntigns.

tecnologica tgi varo ena grond'influenza segl mond da lavour. Blers experts chintan tgi las activitads manualas vignan chest'eda ad esser pertutgeidas pi pac digl svilup tecnic tgi aint igl passo. Primo percheigl tgi l'automatisaziun ò gio fitgia pe ainten blers sectors e secundo percheigl tgi blers process da lavour cun aspects manuals son betg neir centralisos (p.ex. lavour da construcziun u renovaziun). Las prognosas actualas preveian er tgi mastiers scu frisunza u camerier vignan er an futur purschias da carstgangs. Dasper igl fatg tgi la clientella stema igl contact personal dovrigl ena tscherta massa per curveir igls costs d'automatisaziun per tgi las investiziuns correspondentas rendan ansomma.

Chegl tgi la maschina CNC è stada pigl scrinari e pigl sector secundar, saro l'intelligenza artificiala per blers mastiers digl sector terziar. Las softwares sustignaron u surpigliaron differentas lavours spirtalas. Igl profils da lavour niron adattos scu chegl tg'igl è sto igl cass tar blers mastiers manuals. La furma correspondent pudess esser: pi pac tippar, duple tgirar u duple baitar. Tschertas plazzas niron a svaneir an mintga cass ed otras - per part las cunaschainsa mianc anc oz - niron stgaffeidas da nov.

Scu tera sainza grondas resursas mineralas, è la Svizra an ampresa lenzia adegna stada ranvieida sen la resursa umana. Las persungas tgi produtgeschan products e sarvetschs excellents tgi èn dumandos segl antier mond on procuro per la bagnstanza dalla tera. Igl fundamaint digl success, la bunga scolaziun da basa ed igl access ad ena vasta paletta da stupents amprendissadis e fitg bungas universitads. Schi mantignagn igl noss bung sistem d'educaziun pudainsa vurdar cun optimissem vers igl futur. Scu tgi vagn musso aint igl passo nironsa a saveir ans adattar – graztga alla intelligenza naturala.

Matia Demarmels (28) è da Salouf. Durant l'emda veiva el a Berna e lavoura scu collaboratur scientific per la parteida liberaldemocrata Svizra. Ainten la sia funcziun s'occuppa el dalla cumischung da politica per fatgs socials e da sanadad e dalla cumischung da traffic e telecomunicaziun. El ò stibgia relaziuns internaziunalas a Geneva e fatg en master an Public Management & Policy all'universitad da Berna. Igl sies hobis èn musica e pastger.

L'Uniun Rumantscha Grischun Central angraztga a tot las abunentas ed igls abunents.

En codial angraztg er allas inserentas ed agls inserents tgi sustignan financial-maintg igl «Sulom».

Revista digl
noss Sulom

IGL MANG SOT LA MARELLA FACTS & FIGURES DAVART IGL NOSS UTENSIL UNIVERSAL

rimnos da Bettina Cadotsch

Nous scrivagn, malagiagn, palpagn, magliagn, luvragn, tschiffagn, gesticulagn e tignagn cun els. Nous darvign ischs e cloccas, sunagn instrumaints, ans lavagn igls daints, ans tiragn aint ed ans salidagn cun els – cun igls noss mangs. Nous igls duvragh prest per tot chegl tgi faschagn. Igls noss mangs èn schi impurtants tgi vala d'igls piglier sot la marella. Sch'ins tschertga aint igl internet igl pled «mang» dattigl passa 2,5 milliardas resultats.

L'anatomia

An tot vagn nous carstgangs anturn 200 òss aint igl noss corp. Igls noss mangs consistan da 27 òss. Chegl vot deir, tgi bung en quart digls noss òss èn da cattar aint igls noss mangs. Nous vagn otg òss dalla tganvela, tschintg ossets dalla palma-mang e 14 ossets dalla detta. 33 musclas aint igl bratsch sot pussibiliteschan igls muvimaints digls noss mangs. Passa 17'000 receptours ans geidan da percorscher tot las sorts pressions.

© www.pexels.com

La motorica fegna

Igl mang è ena part digl noss corp tgi fascinescha. Nous savagn liquidar ena massa cun els e duvragh els per igl noss mintgade. Chels tgi on gio gia eneda ena blessura ed on betg savia duvrar en singul det, divers dets u igl antier mang pon confirmar chegl. Cun igls noss mangs savagn nous far ena varietad da muvimaints nundetga. Nous ischan abels da far muvimaints digl pugn ferm anfignen en fegn carsinar.

La higiena

Cun igls noss mangs savagn nous percepeir igl conturn. Cun chegl tgi tutgagn aint enorm bler durant igl antier de, è ena bunga higiena impurtanta per la sanadad. Nous savagn impedeir malsognas, tschuf e bacterias schi lavagn els consequentamaintg cun savung ed ava tgoda. Chegl è ensatge tgi ans è davanto pertschert durant la pandemia da corona – tant scu anc mai aint igl decurs dall'istorgia dalla carstgandad.

Igl totgamang

Igl totgamang è eгна dallas numerosas pussebladads per salidar l'egn l'oter ed ò en aspect fitg social. Ainten la nossa cultura vign valetto chel gest tranter oter scu act da respect e maniera. Er chegl è ensatge tgi la pandemia da corona ò mido en tant. Tgi chest totgamang ò ena tala valeta ainten la nossa cultura, ò er musso igl fatg, tgi chegl era per nous durant la pandemia fitg curious da betg dar igl mang. I «mantgeva» ensatge. Tot tenor scu tg'igl totgamang vign fatg, signalisescha el fidanza, pussanza u autoritad. En totgamang ferm vign savens percepia dominant, cuntrari ad en lev.

Liger or digl mang (chiromanzeia)

Liger or digl mang u detg migler contemplar las lengias digl mang, ò ena lunga tradiziun an diversas culturas segl antier mond. Nign oter carstgang sen chest mond ò la madema impronta digl det u las mademas lengias digl mang. Ins dei tgi las lengias tradeschan ensatge davart la veta e la personalitad d'ena persunga – seia chegl igl noss character, la nossa personalitad, las nossas

abilitads u er igl destign. Persungas tgi practitgeschan chegl supponan, tg'igls noss mangs seian colliias cun las nossas emoziuns ed igl noss spiert.

Las treis lengias digl mang

I dat diversas lengias segl mang tgi on noms spezial. Tranter oter dattigl la lengia dalla veta, chella digl destign e chella digl cor. La lengia dalla veta duess tradeir, quant dei tg'ins veiva e sch'ins è sang. Chella digl destign duess tradeir igls noss success, las nossas disdetgas scu er igls puncts culminants ainten la veta ed ainten la carriera. La lengia digl cor duess tradeir igls noss sentimaints e las relaziuns d'amour. An chest connex ègl impurtant da menziunar, tgi liger or digl mang vign betg contemplo scu scienza exacta.

Bettina Cadotsch è da Savognin. Ella ò stibgia Multimedia Production ed è gugent creativa. Sreiver, fotografar e realisar cuntign an tottas furmas totga tigl sies mintgade.

SCH'IGL MANG TRANSFURMA IGL LENN AN TUNG SONOR

da Rita Ulbrich Cadotsch

Construeir da divers tocs lenn en instrumaint accordo, uscheia tg'ins pò sunar melodias complexas sen tal dovra sainza dubi grond anschign ed è en resultat d'en lung svilup pigl solit da blers mellas onns.

La gitarra classica è egn da chels instrumaints tgi on fatg tras ena evoluziun interessanta e tgi colliedha cun en feil quasi invisibel varsaquantas epocas e culturas ed on «paraints» sen tot igl mond.

Scu tgi l'istorgia da culturas anticas documentescha, dattigl gio da blers mellas onns instrumaints cun cordas tgi vignan pizzacadas u tratgas. Ainten las otas culturas digls Egipzians e digls Babilones per exaimpel ins cunaschevlg gio instrumaints tgi sumigliavan a liuts, tgi eran pero betg tgavortgs ainten lour intern. Er ainten la Grezia antica davigl gio en instrumaint da corda tgi niva numno «kithara». Da chella noziun dereiva igl nom gitarra.

Cura tg'igls Maurs (en pievel arab) èn immigros anturn igl onn 700 an Spagna on els para purto en instrumaint, numnadamaintg igl «al-Oud» (an arab: igl lenn), an Europa continentala. Chel instrumaint cun igl sies buttatsch radond sumigliava gio igl liut tg'ins cunascheva da lez taimp an Europa. Partond da chel instrumaint è neida sviluppada an Spagna la schinumnada «vihuela» tgi veva pero nign buttatsch radond ple. Igl sies corp sumigliava gio a chel dallas gittarras classicas dad oz. La «vihuela» è documentada siva digl 13avel tschentaner. Er ainten la cultura celtica davigl da lez taimp instrumaints cun cordas tgi nivan tratgas uriundamaintg, avant igl 12avel tschentaner pero gio strigtias - igl nom da chel instrumaint a 6 cordas era la «Chrotta/Cruit».

La gitarra classica scu tgi nous la cunaschagn oz cun 6 cordas e la sia accordatura è neida sviluppada an en ampren pass durant igl 17avel tschentaner dad Antonio Giaco-

mo Stradivari (1644/48 - 1737), en construeider taliang da geias e gittarras. Las sias gittarras on ramplazzo la «vihuela». Durant igl 19avel tschentaner ò igl Spagnol Antonio de Torres (1817 - 1892) experimento, retschartgea e sviluppo anavant la construcziun dalla gitarra classica e do ad ella las caracteristicas e las maseiras tgi valan anfignen igl de dad oz scu la norma convenziunala per la construcziun da gittarras classicas.

La davosa decisiun significanta per igl svilup dalla gitarra classica ò'l piglia igl gittarist, pedagog e construeider da gittarras spagnol Andres Segovia (1893 - 1987). El ò ramplazzo numnadamaintg las cordas naturalas, fatgas da bigls dad animals, cun cordas artificialas da nilon. Chegl è sto ena decisiun tgi ò contribuia considerablamaintg agl svilup digl sung e dalla resonanza d'ena gitarra classica.

Pictura mediavala da musicists or dallas Cantigas de Santa Maria (13avel tschentaner),
funtanga: Wikipedia

GHITARRAS INDIGENAS

Nous vagn betg dad eir an Spagna per catar construeiders da ghitarra da nom e pom. Construeiders da ghitarra da renom catta ina er ainten la nossa regiun. Egn dad els ò davert igl onn 2014 la sia interpresa da construcziun da ghitarra ad Andeer, numnadamaintg Werner Schär.

Naschia igl onn 1953 a Coira, ò Werner Schär deditgia ena gronda part dalla sia veta alla construcziun da ghitarra. Antschet cun chel artisanat ò el igl onn 1981 or d'ena situaziun pitost malampernevla: durant ena festa cun ameis ainten en gôt, anturn igl fi, cun musica da ghitarra e cant, è el zappo per sbagl sen la ghitarra d'en amei ed ò la demolada. Cunchegl tgi el veva betg igls daners per cumprar ena ghitarra nova, ò el ampurmess agl sies amei da la reparar. Uscheia ò Werner Schär scuvert igl sies talent ed è «sglischia» pitost per casualitad ainten la professiun da construeider da ghitarra. Igl amprem ò el practitgia igl sies nov mastier a Coira, noua tg'el ò er amprandia a canoscher la sia donna Cecilia. Dasper igl sies mastier da construeider da ghitarra ò el adegna er luvro scu scolast da ghitarra, tranter oter er alla scola ota da pedagogia digl Grischun. Igl onn 2001 è el scaso cun la sia famiglia a Tumegn e siva digl onn 2014 veiva e lavoura el ad Andeer. La sia donna Cecilia Schär ed igls treis fegls Armando, Claudio e Sandro igl on sustignia e gido a biagier se igl sies luvratori da ghitarra ad Andeer. A par-teir digl onn 2010 construescha er igl fegl Claudio Schär ghitarra e lavoura cun grond sustign davart da sies bab e mester Werner Schär aint igl luvratori da famiglia. Ia va gia occasiun da visitar Claudio Schär e da far ad el enqual dumonda concernent igl sies mastier rar da construeider da ghitarra.

Quants pass da lavour ed ouras èn necessarias per construeir ena ghitarra classica?

Bleras, fitg bleras! Per la construcziun d'ena ghitarra, dovrigl betg angal differents pass da lavour ed ouras bagn er passiu, instinct e sensibladad e cotras ègl grev da chintar las singulas manadas. Inditgier la lavour an ouras è pi simpel, numnadamaintg ègl da chintar tranter 200 e 400 ouras per la construcziun d'ena ghitarra classica. I dependa naturalmaintg dall'ediziun sezza, sch'ins ò previa da far decoraziuns u detagls particulars, ma an general ins ò da chintar cun ple u manc 250 ouras. Chegl è naturalmaintg las ouras sainza chellas per l'acquisiziun da tot igl material necessari, chegl tgi nous faschagn er nusezs. Numnadamaintg dad eir cuagl selvicultour aint igl gôt a selecziunar la planta – nous luvragn cun lenn lunar – lascher tarar ella, razger ella e siva lascher staschunar igl lenn tants e tants onns avant tgi la elaborar. La procedura dalla selecziun digl lenn è collieida cun blers aspects tgi consistan d'ulteriouras manadas e schi chintessan er chels aspects nissans sainz'oter sen en total da passa 1000 manadas per la construcziun d'ena ghitarra classica.

Dovrigl ansomma differents lenns per ena ghitarra?

Ea, i dovra divers lenns cun diversas caracteristicas. La reschla (Zarge, Einfassung) ed igl palantschia dalla ghitarra vignan fatgs cun lenn deir. Igl plafung (soundboard), damai la part tgi resunga e vibrescha, vign pigl solit fatga da lenn pi lom, numnadamaintg pegn. I dat naturalmaintg blers pegns differents da differentas regiuns, scu per exaimpel igl «pegn sitca» dall'Alasca u igl pegn alpin cò tar nous. Igl «sound-

Igls Schärs dovran tant scu pussebel lenn lunar indigen ed igl rezgian er gist sez aint igl gôt.

Igl lenn lunar vign staschuno sur ples onns.

board» ins pò er far da lenn ceder, ma nous duvragh an amprema lengia igl lenn digl pegn alpin dalla regiun staschuno durant blers onns cò tar nous. Nous pitgagn giu igl lenn per erueir, schi el seia adatto scu lenn sonor per la construcziun d'ena ghitarra e chegl è naturalmaintg en process fitg bel ed interessant. Per la construcziun scu tala ègl impurtant da piglier differents lenns. I vo per optimar la vibraziun digl plafung, per chel adiever fiss lenn deir betg adatto. El caschuness en tung scu da vèder, freid, giz ed acut e tot oter tgi ampernevel. La reschla ed igl palantschia dalla ghitarra on da furmar dantant ansemen en corp da

La reschla d'ena gitarra vign construeida da lenn deir.

Igl plafung vign costruia da lenn lom, per exaimpel cun pegn indigen.

Werner Schär so, tge tgi dovra per en bel tung da gitarra.

resonanza fix tgi permetta agl tung da sa sviluppar e da resunar liaint, perchegl on chellas parts an mintga cass d'esser da lenn deir, an cass cuntrari, schi chellas parts vibresan er, niss igl tung supprimo ed angal pac sung passess dalla rosna fatga aposta pigl sung (Klangloch).

Igl «culiez» dalla gitarra vign dantant costruia cun lenn dalla «cedrela odorata». Chegl è en lenn fitg resistant tgi dat betg siva a tensiun e tgi evitescha tg'igl «culiez» dalla gitarra sa defurmescha, chegl tgi

vess en effect negativ per la posiziun dallas cordas e per la resonanza. La resistenza maximala alla tensiun digl «culiez» dalla gitarra è damai en factor essenzial per la gitarra classica, cunchegl tgi ella vign betg amplifitgeida artificialmaintg.

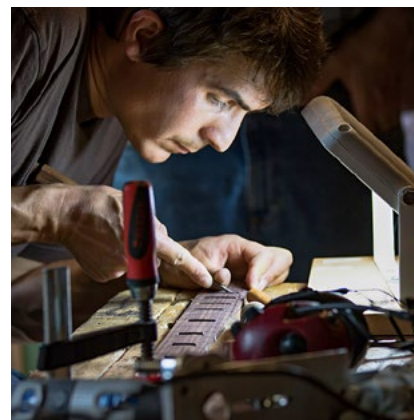
Dereivan chels lenns tots digl ester u cattaissa er ainten la nosa regiun igl material necessari?

Naturalmaintg tg'ins pò eir agl ester, ma ins na stò betg exnom! Mies bab Werner tgi è er igl mies mester e scolast, ò fatg per exaimpel ena gitarra angal da lenn indigen. Per la glista dalla tastatura tgi ò dad esser d'en lenn fitg deir, ò el duvro en lenn tgi ò nom «sonowood» e tgi è nia sviluppo dalla Scola politecnica federala a Turitg cun ena metoda speziala per produtgier da lenn indigen, scu per exaimpel ischi u er pegn, en lenn schi resistant scu per exaimpel lenn d'avenoz (Ebenholz). Nous duvragn dantant pigl solit igl veir lenn d'avenoz per produtgier la glista dalla tastatura tgi vign fixada segl «culiez» dalla gitarra. Chel lenn è extrem deir ed ò en effect essenzial pigl svilup digl sung. Igl è naturalmaintg fantastic tg'ins ò catto chella alternativa sch'ins less renunztgier a lenns tropics, ma las caracteristicas da lenn natural d'avenoz u da rio-palisander (Rosenholz) ins sogl betg produtgier artificialmaintg e chels lenns pon betg neir ramplazzos optimalmaintg antras lenns indigens u chel product alternativ. Nous vagn produtgia gio cun tants lenns indigens, scu nuscher, ischi, uliver, diversa pumera, paloier, ed oters ple, ma chels lenns indigens vignan mai a corresponder allas caracteristicas da lenns scu per exaimpel igl rio-palisander. Igl rio-palisander è sen la glista cotschna e na pò betg ple neir importo sainza certificat, ma chel lenn era igl lenn ultimativ per la produenziun da ghittarras classicas. Ma ord vista ecologica ins vess betg ple d'importar chel lenn! Per ghittarras fitg preziosas respectagn nous igls desideris digls noss clients e sen giaveisch elaboragn

nous er lenns tropics, ma adegna er valetond aspects liias agl sung digl lenn pitgond e stritgond igl tal per ancleir schi el corresponda er agls criteris da lenn sonor.

Dattigl muments delicats durant igl process da construcziun, uscheia tgi l'antiera lavour vo dalla glatscha giu?

Da chels muments pògl dar naturalmaintg adegna, ma igl è betg propi en mument specific. Schi ins laschess per exaimpel dar giu la gitarra durant la produenziun pudess chegl esser la sia fegn. Ma cura tg'ins fò per exaimpel la puntura digl plafung (die Beibalkung) dalla gitarra, ins dovrigl gronda experientscha. Ins cola en traverset ed ins petga e stretga sivamang igl plafung per ancleir schi dovra anc en traverset u schi igl plafung ò la dretga elasticitad per vibrar optimalmaintg. Ia va ossa 10 onns experientscha, ma mies bab cun pass 40 onns experientscha am pò mussar naturalmaintg enorm bler ed ia amprend de per de fitg bler dad el, tgossas tgi el ò amprandia passa 40 onns cun pitgier, santeir e palpar igl lenn e cun l'elaboraziun constanta da tal. En fitg bel mument è er la schinumada «nozza». Chegl è igl mument noua tg'igl «culiez» dalla gitarra vign culo sen la front digl corpus dalla gitarra. Chegl è en mument an mintga cass fitg impurtant per la reuscheida dalla ghittarra. Schi te vessas da cular se tort igl «culiez» fissigl naturalmaintg ruino tot e te vessas da produtgier puspe en nov plafung.

Claudio Schär canoscha la lavour difficila ve digl culiez dalla gitarra.

Pir alla fejn sa mossa schi la gitarra è gartageda.

← Bab e fegl unescha ena gronda passiuin.

Tot las fotografias èn neidas messas a disposiziun da Werner e Claudio Schär

Vous purschez er curs per construeir l'atgna gitarra, pon tot igls participants reuscheir?

Agls noss participants vogl naturalmaintg bagn, cunchegl tg'els èn mai sulets cun lour difficultads. Nous ischan adegna cò per els. Mies bab Werner ò dantant gio gia da deir a persungas tgi seian betg adattadas per construeir ena gitarra, ma per muteivs umans persunals, betg per oter. Naturalmaintg ègl impussebel da tigneir ainta mang siva en tal curs ena gitarra tgi corresponda alla qualidad d'ena gitarra fatga digl mester Werner u er da me. Gl'è betg scu da far en curs aint igl internet e la tgossa è fatga. Ma nous ischan persungas fitg paztgaintas e mintgign tgi vot construeir ena gitarra tar nous, pò far chegl er sainza aveir ena gronda experientscha manuala. Nous vagn gia gio diversas persungas tgi vevan betg anc gronda experientscha an chel sector e vevan fatg durant 40 u 50 onns ansomma navot manual. Cò on els l'ocasiun da sa profundar ainten chella lavour e da cattar ena gronda recreaziun faschond chella experientscha. An chel senn vagn nous anc mai tarmess a tgesa ensatgi cun la mutivaziun tg'el seia betg anschignevel avonda u vegia betg talent avonda.

Tge az fascinescha igl pi fitg ve digl voss artisanat?

Ia resaint mintga de la fascinaziun, cura tg'ia pegl ainta mang igl lenn e poss elaborar chel bel material. Mintg'eda, cura tgi reztg en toc lenn e derv se las dus parts, uscheia tgi dat en maletg simetric e poss passar surave cun la detta e pitgier sen el e santeir igl sung d'en lenn sonor excellent, è chegl fitg fascinond per me. Igl mument igl pi bel è chel, cura tg'ena gitarra è fittada e te saintas igl sies sung e chegl tgi te ast construa. Naturalmaintg ast mintgatant otras aspectativas u te ast ena imaginaziun scu tg'ella vess da tunar e cotras è chegl naturalmaintg adegna en mument da gronda tensiuin. Durant la construcziun so pero angal la gitarra sezza scu tgi ella tunaro.

Chel mument – forse la seira cura tgi te peglias ainta mang la gitarra nova ed amprovas cun las dretgas tecnicas da carmalar or dad ella igls pi bels tungs, chegl è propi fitg cuntantivel ed alloura sast tg'igl ò valia la pagna da deditgier tantas ouras alla construcziun d'ensatge schi bel. Ma ia sung er cuntaint tg'ia poss ansomma far ensatge schi bel. En mument extrem bel è er, cura tg'igl mies mester,

numnadamaintg mies bab, Werner Schär, am petga plagn luschezza sen la mia spatla.

Rita E. Ulbrich-Cadotsch (*1967) veiva cun igl sies om e la sia famiglia a Novaggio, Tessin. Ella lavoura scu scolasta da tudestg per la scola reala e secundara digls cumegnsg digl Monteceneri a Camignolo e per la scola da lungatgs academia Tessin. Durant igl sies taimp liber lavoura ella gugent per e cun igls lungatgs rumantsch e tudestg.

AN STEIVA CREATIVA DA CLÄRLI CAPEDER

da Bettina Cadotsch

Bleras tattas fon caltschoul, cusan u fon cuagl croc. Ena tatta ancunaschainta per la sia gronda passiuin per lavours a mang an Surses è Clärli Capeder. Ella abitescha a Salouf ed è mintga de ve da far caltschoul. Er cun igls sies 80 onns fò ella anc belas giaccas, soccas, tastgas, tgapitschas, curveias e bler oter. Ainten la sia steiva da lenn rachinta ella dallas sias lavours.

Igl è bel tgod an steiva da Clärli Capeder a Salouf. Ella ò fatg fi an pegna e tschainta sen la pultrunga, cura tg'ia aintr. Tar ella am ògl mano, perchegl tg'ella ò ena gronda passiuin pigl far caltschoul e cuser. Ella è la tatta dad ena buna ameia da me, tgi ò ena chista plagn soccas da langa a tgesa. Buna-maintg tar mintga viseta survign ella en nov exemplar. Peis freids ò la mia ameia mai.

Igl de dalla mia viseta è Clärli gist per mangs da far ena curveia da

langa. «Ia va gio scu matta antschet a far caltschoul», daclera ella dantant tg'ella fò anavant caltschoul. Tge tgi ò antschet scu hobi è davanto la sia gronda passiuin. Er ossa cun 80 onns dattigl betg en de singul, tg'ella ò betg ainta mang las sias stgagnas u igl croc.

Antschet ò tot an scola

Scumanzo a far lavour manuala ò Clärli scu matta an scola. «Ia va gia fitg bungas scolastas e va adegna fatg

chegl igl pi gugent», rachinta ella. Cura tg'ella veva unfants e beadis ò ella alloura cusia e fatg caltschoul pigls ezs. Ma er per igls sies fardagliuns, lour unfants e blers oters dalla vischianza era ella l'adressa nomer egn. «Pi bod era la vistgadeira da luvrar betg d'ena tala qualitad scu ozande, uscheia tg'ia va fatg diversas gedas cuntscheidas tar tgotshas e chegl per blers.»

Per mintga pup las sias soccas

Schi ena famiglia spetga en unfant e Clärli vign ad ureglias chella nova, antscheva ella immediat a far caltschoul. «Er las mias feglias ed igls mies beadis am dumondan savens, sch'ia fetscha ensatge», dei ella. Soccas, ena tgapitscha ed ena giacca dattigl tar

Clärli an tot las furmas, calours e variaziuns. «La gliout tgi dovra ensatge, per exaimpel per en pup, po tscherer dallas mias lavours u po purtar langa a me.» Siva dad en pèr deis seian las creaziuns pigl solit gio fittadas. «Ia survign alloura savens cartas cun igls pups tgi on aint chegl tg'ia va fatg per els, chegl am fò grond plascheir», dei Clärli cun igls targlischaints.

Clärli Capeder fò mintga de caltschoul

Balsam per corp ed olma

Per Clärli ò far caltschoul, cuagl croc u cuser ensatge fitg meditatif. «Da stad sunga bler sen terrassa per far caltschoul, alloura veia las nursas e tgoras digl mies vaschign e sung a l'aria frestga», dei ella.

Ella veva gio scu donna giova problems cun las giuadeiras ed ò gia perchegl savens fadeia dad eir a pe. «Perchegl vaia adegna fatg da chellas lavours manualas, cò vaia gia nigns problems», argumentescha ella. Lungurela ò Clärli mai. Tranteraint varda ella durant far caltschoul er televisiun, tedla radio u giolda simplamaintg igls tungs dalla nateira.

Belas creaziuns per unfantigns ...

La stanza cun tot las creaziuns

Clärli am mossa la sia stanza, noua tg'ella cuverna tot las sias creaziuns. Da mosters simpels anfignen furmaziuns pi cumplitgeidas, soccas per pups e curveias per unfantis, tastgas e tgapitschas per carschias – ella ò en grond repertori. Cura tg'ella peglia ainta mang las creaziuns veia igl sies grond plascheir. Mintga singula socca è unica ed è neida fatga cun gronda passiun ed amour pigl detagl. Cun bler chito dustagn nous puspe tot las sias creaziuns.

... e curveias cunter igl freid.

GIDAR CUGL COR E CUGLS MANGS

da Bettina Cadotsch

«Gidar ad ensatgi meida betg igl mond – ma i so midar igl mond dad ensatgi». Chel citat daclera bagn en sentimaint tgi Stefania Sonder ò ainten ella. Ella è da Salouf, veiva e lavoura ossa a Turitg scu fisioterapeuta. Lò vei ella mintga de unfants cun impedimaints u grevas malsognas. Chest onn è ella sa decideida dad eir en meis a Nicaragua ainten l'America Centrala per luvrar ainten ena fisioterapia. Avant curt è la Sursetta turnada digl sies viadi. Ella am ò rachinto dallas sias experientschas fatgas a Nicaragua.

Scu ist te neida sen l'ideia dad eir agl exterior a luvrar?

Gio scu mattatscha sunga ma dumandada adegna: Pertge vaia igl cletg d'esser nascheida a cò e d'aveir tot? E pertge dattigl an oters lis unfants tgi veivan an povradad? Gio da lez taimp vaia gia ena inquietezza

ainten me e va gia igl giaveisch dad eir a luvrar eneda ainten ena tera pi povra.

Noua ist stada exact?

Chegl era en NGO (non profit organisation) a Nicaragua tgi sa nomna «La mariposa Nicaragua». Ansasez

ègl sto ena scola per amprender spagnol ed en hotel tgi peglia risguard dall'ecologia. Lò on els differents projects per la populaziun e pigl ambiaint. Per exaimpel egn per unfants, egn cun animals salvos u egn cugl iert. La fegnameira finala dad els è da porscher plazzas da lavour persistentas pigls indigens.

Cun tge sentimaint e cun tge aspectativas ist te eida a Nicaragua?

Surtot sunga ma dumandada, sch'ia possa propi gidar e far ensatge a lò. Portigl chegl ansomma ensatge? Ò chegl en impact? Ia va gia igl cletg tgi collaboratours da me a Turitg on er gio fatg da chegl ed am on cunsiglia, tg'ia duess simplamaint eir sainza grondas spetgas. Uscheia sunga eida cun chel sentimaint d'inquietezza ainten me, ma ia era er loscha d'aveir tadlo sen ensatge tg'ia va gio dadei ainten me.

Scu vaseva or igl ties mintgade durant chel taimp?

Pigl solit vaia antschet igl mies de cun en pèr minutas joga. Siva ansolver geva segl areal dalla fisioterapia. Schi veva cletg ed i veva pluvia, vevans ava. Alloura saveva nattager en po la stanza. Siva luvrava igl antier de e gidava agls fisioterapeuts indigens. La seira pussava en po e scriveva diari.

Tge èn las grondas differenzas dalla tia lavour an Nicaragua ed an Svizra?

A Nicaragua erigl betg ena practica u en spital. Igl era simplamaintg en bietg, prest scu ena tgamona. Igl era tot fitg simpel ed er tschuf. Tot la roba, igls utensils e tarmagls tgi vevan, èn donaziuns. Ia veva bagn bler pi pacas resursas ed ia va savens stuia

improvisar. Chegl stòia far mintga de aint igl mies mastier, ma a Nicaragua anc pi savens. Ia va stua esser creativa e construeir mezza utensils pigls unfants.

Tge unfants ast tracto?

La fisioterapia è ambulanta. Principalmaintg nivan unfants cun problems neurologics u ortopedics. Pero nign veva ena diagnosa segl palpieri. Ia va via pigl solit, graztga agl maletg clinic, tge tgi pudessan aveir e va alloura cumparaglea cun las mias experienschas. Ia va gia igl cletg, tg'ia va gio luvro a tgesa cun unfants cun impedimaints.

Scu ègl da luvrar cun unfants?

Luvrar cun unfants è cumpletta-maintg oter tgi cun carschias. Chegl è mintga de en'aventura. En unfant è en unfant, tuttegna sch'el è mal-sang u betg. Ins stò esser fitg flexi-

La stanza da tractamaint è er en li da pôss per carstgang ed animal.

bel e creativ ed igl pi impurtant ègl, tg'ins biegia se ena relaziun. Perche gl tgi schi sa saintan betg bagn, alloura vogl navot. Igl è er interessant da vaseir scu tg'igls unfants son eir anturn cun situaziuns difficilas. Els èn savens fitg fermes ed on malgro lour malsognas plascheir da veiver – nous carschias vagn magari duple fadeia.

Noua ast te pudia duvrar igl ties mastier, cunzont igls ties mangs?

Igls mies mangs èn scu igls mies sagnonds igls. Els èn igls utensils igls pi impurtants aint igl mies mastier. Ia dovr els per purtar anturn, palpar, massar, mussar avant e tigneir. Igls mies mangs dovra surtot er per furmar igl ambiant e per biagier ansemen ensatge. Per exaimpel per tg'igls paztgaints saptgan sclivigliet ensanouas suror.

Scu ast te percepia la povradad a Nicaragua?

An amprema lengia per franc antras igl sistem politic ed igl sistem da sanadad. Schi la gliout lavoura betg tranter de, alloura ò ella la seira navot da magler. Els veivan da de an de. Chel li noua tg'ia sung stada a luvrar, era la suletta fisioterapia dalla regiun. Uscheia vevan tscherts paztgaints en viadi da dus ouras a pe per neir tar nous. Blers vevan betg igls daners per piglier igl bus.

Tge ò fatg la pi gronda impressiun?

Per me ègl sto fitg impressiunont da vaseir tot chegl. Ia va er stua am-prender d'acceptar chegl tg'ia va via, tg'ia va betg savia gidar a tots, ma tg'ia va savia gidar ainten chel mument a divers unfants e chegl è sto bel.

Stefania Sonder ò passanto la sia unfanza a Salouf. Ella ò 26 onns e veiva a Turitg. Siva dalla scola cantunala ò ella fatg ena scola-ziun scu massadra medicinala e stibgia fisioterapia. Igl mument lavoura ella ainten la «Kinder-reha» ad Affoltern.

Clärli Capeder (text sen pagina 16) è la tatta da Stefania Sonder. Lezza fò gugent lavours da mang scu cuser e far caltschoul. Er Stefania Sonder lavoura cun igls sies mangs – ma an en oter connex.

Cun tge sentimaint ist te turnada a tgesa?

Ia va gia bleras emoziuns e stò anc sorteir e tuager en zichel. Chegl è sto l'amprema geda tg'ia va fatg en tal project, ma ia less per franc far anc duple. Igl è er bel tg'ia va anc adegna contact cun igls mies collaboratours a Nicaragua. Tranteraint on els anc dumondas e tarmettan updates digls unfants. Chel sentimaint d'inquietezza tg'ia veva adegna, è svania dantant ed ia sung fitg angraztgevla d'aveir pudia far chella experienschas.

INSPIRAZIUN

Igls mangs pon er esser inspiraziun per scribentas e scribents. Adegna puspe on autours ed autouras surmiranas scretg poesias tigl tema mangs.

EN MANG

da Gion Peder Sonder*

I' cunashev' en mang, plagn fodas, brign,
Sfandia e prest struptgia da vurdar,
Ma bel tuttegna, curtg' el, paztgaint,
Mai na calava an sies operar.

El dav' adeg'n' agls oters cun chitto,
E cun premura el taglev' igl pang
Per nous unfants, pansond igl pi davos
Ved sies basigns, chel tger e nobel mang. -

I' vei el anc savens durant la notg,
Scu tar gl' εμπrem adia plagn dolour,
An sema peglel lom igl mies mang dretg
E stranscha chel an si' matern' amour. -

** Cumparia aint «Igl noss Sulom» digl 1938
(p.56). Scripziun originala.*

IGL MANG DA MAMMA

da Roc Poltera*

Chel mang
schi tger,
schi tgod, -
en radi veiv
digl noss Suprem, -
cun chel
am ò El do schurmetg
anfignen oz.

Chel mang
schi calm,
schi bung,
am ò tar igl
davos antop
lez de,
scu banadond, am do
profond confiert.

Chel mang,
ia crei
piglveir,
an stgeir e grev
el è ageid, -
chel mang
da mamma magna tants
tigl port etern!

** Cumparia aint «Igl noss Sulom» digl 1982
(p.9). Scripziun originala.*

IGLS SIES GANTS

da falispa (Margarita Uffer Gangale)*

Gants da fegna pel ornavan
igls sies cloders mans da screiva-codeschs
sen sias spassagedas
onn da gagliardeia.

Davanto murdia e tratg aint igl nov carstgan
igls mans zugliva'l cun gants gross digl bunmartgea
per igls schurmager digl freid.

Cò èn gants tg'igls sies mans scaldavan
gants bregn-blos smirias
cun la savour da teras estras
da viadis an paeis fardaglias
da beischa, d'en tschiel trest
e d'ena mar schalada
da cur tg'el geva per las veias patartgond

Ed en meil d'or vaseva
en grond meil d'or tgi leva seador
d'ena mar blava
e viagia ve per en tschiel blo sarain.
E tarmagls fascheva'l igl unfant
agl our da la mar gronda
e santiva igl savlun a correr tgod tras la dettigna -

Ed igl sies cor batteva
ed igls sies mans schouts digl anvien da sia veta
sa scaldavan
zuglias aint igls gants isos sen sias veias pulegnas.

Cò èn igls gants tg'igls sies mans scaldavan.
la igls teir aint
e vign per las mias sendas patartgond
ved igls sies mans.

Ed igls mies mans schouts da suladetna
aint igls sies gants
sa stgoldan.

*Cumparia aint igl «Sulom Surmiran» digl 1996
(p. 164). Scripziun originala.

MANGS

da Gion Peder Thöni*

Mang smaladont, -
angal tramblond
at vei
tar inimei
an orva gretta.
Cun fonsa malaveta
vei freida remischung
snaer bramo pardung!

Mang oront, -
cant edifitgont
ist te!
Per me,
per nous te dervas
sfurzond, igl tschiel, conservas
agl mender da noss zap
ageid, buntad digl Bab!

Mang banadont, -
cant grond
e retg
da cletg
te fast la veta, -
e cur'tgi ella fetta
ist te igl segn
da sontg fegn!

* Cumparia aint «Igl noss Sulom» digl 1964
(p.52). Scripziun originala.

NOVA PUBLICAZIUN BILINGUA

IGLS RACHINTS D'EN RASTELER

Las istorgias da Gion Antona Candreia, cumpareidas igl onn 1974 an furma digl codesch «Schi grond è chel pitschen mond» èn gio da-dei exaustas. Igl scribent Lindard Candreia ò instrado igl project da restampar las istorgias digl rasteler Candreia e las inritgier cun istorgias per part anc nunancunashaintas ed an dus lungatgs – rumantsch e tudestg.

L'ovra actuala è anritgeida pianavant cun fotografias viglias e novas scu er cun documaints or d'archivs.

Las istorgias restampadas ed anritgeidas cumparan sot igl tetel «Tona rasteler rachinta – Ein Rechenmacher erzählt». Igl codesch po neir cumpro per 35.00 CHF ainten las librareias u direct tar l'editoura www.petit-lucelle.com

Gion Antona Candreia (1902-1980)

è carschia se a Stierva/Val Alvra an fitg simplas relaziuns, ò fatg cò igl pour e rasteler, è ia a gôt ed ò luvro tar impressaris da construcziun bassa. «Tona rasteler» veva ligia bler ed era en autodidact. Las sias ovras: Schi grond è chel pitschen mond (1974), Igl tgavrer Il capraio Der Geisshirt (2016).

«Ils raquints da Candreia as distinguan tres üna commoventa cretta in la valor da l'onested e la profuonda moralited da la gliעד povra ed ümila da sia val.»

Reto Raduolf Bezzola (1898-1983),
Professor Universität Zürich

Extracts d'en diari d'en pour gioven
«Utschel, maglia u mora»

da Walter (Gultier) Candreia

Taimps passos gio dadei: Pours cun angal ena vatga segl travagl dattigl betg ple. Igl maletg mossa Linard Candreia, igl tat digl autour.

Gultier ò scumanzo a far agl pour igls onns novanta digl 20avel tschentaner. En taimp cun en svilup agricol tgi d'ava savens a dies antras igl sies tempo incalculabel. Las maschinas on ramplazzo blera lavour a mang – da lez taimp betg angal ena benedicziun.

Nous scrivagn igl onn 1990

Gultier meida cumplettamaintg la sia veta professiunala. El surpeglia igl travagl agricol da sies barba. Da lez taimp veva el bunas premissas da partenza, er percheigl tgi sies barba veva savens panso andretg e davantor. La devisa digl barba scu pour e politicher era da mantigneir schi blers bagn purils scu pussebel. Igl sies dung da persvader era ancunaschaint sur igls cunfegns communal. Igl suandonts plets ò Gultier percheigl mai amblido: «Cun otg vatgas ed ena lavour dasperas d'anviern ast te ena buna existenza per fundar ena famiglia.» Ultra da chegl ò igl barba ampurmess

Oz bevan igls vadels tar las vatgas u or d'ena maschina da latg. Igl maletg mossa la feglia digl autour, Nadine, tgi ò galdia la lavour d'uihl tigl tat Flori e la tatta Mia.

Avant bung 30 onns è scumanzo igl svilup grond dalla mecanisaziun. Igl maletg mossa igl autour ed igl sies fegl. Mèn davant la maschina nova da lez taimp.

Walter Candreia è carischia se a Casti, è marido cun Luzia ed bab digls unfants Nadine e Mèn. Dasperas la lavour purila ò Walter Candreia adegna luvro scu schurnalist an piazza parziala. All'antschatta scu redactour tar «La Quotidiana». Oz lavoura el scu redactour responsabel dallas revistas mensila «Catscheder e Pastgeder grischun».

agl nev, tg'el vigna siva la surdada a procurar tg'igls pros dalla vischnanca muntagnarda vignan taxos da nov tenor la zona 4, chegl è chella zona, noua tg'ins chintava las subvenziuns tenor la lavour a mang pi ferm tgi ainten la zona 3. Agl politicher communal, cun ena ferma reit a Coira, ègl gartagea. Igls pours da Stierva on profito dad egn digls sies davos success politics cun survegnir sur blers onns mintg'onn remarcablamaintg daple subvenziuns e perfign paiamaints cun vigour regressiva.

Er concernent la famiglia ò igl barba digl pour gioven gia raschung. Igl onn dalla surdada digl travagl, ò igl nev fundo famiglia, marido l'amour gronda, ena feglia d'en pour passiuono. En cletgung. Sainza igls cunseglis sabis digl seir ed igl grond angaschamaint dalla pouira fitg giovena an uigl e segl pro vess igl pour gioven fatg naufragi. La lavour è s'augmentada mintg'onn. Las strètgas finanzialas tutgivan tigl pang da mintgade. Investiziuns, provotgeidas dalla politica agricola nova, on mess la lètg giovena sen la prova. Per surveiver onigl stuia sa sviluppar er els tenor igl proverbi tudestg «utschel, maglia u mora». Durant igls onns digls mortoris da travagls purils ins ò angrondania igl travagl dad 8 vatgas a 20 vatgas, da radond 8 hectaras a passa 20 hectaras, da 3 uigls ad en uigl biagia da nov.

Igl onn tgi la famiglia Gultier ò biagia ...

... ò en pour prudent managea: «Ossa ast investo tschents mella francs ainten la clavadeira e chegl niro a clamar tschents mella francs investiziuns ainten las maschinas.» Gultier ò scasso igl tgea. Angal dus onns pi tard è pero suandada la compra digl nov «Lindner», costs: passa 100'000 francs. La lavour è betg neida pi simpla per la donna segl fons, angal pi sperta pigl pour an furia. Mintga decisiun sfurzada per daple fons e biestga muntava en pass daple davent dalla lavour a mang tradiziunala, sainza fotsch, sainza furtga da far sdratscha, sainza ponns ed er sainza rastel per volver igl fagn. Igl svilup agricol «utschel, maglia u mora» ò furmo igl pour modern scu mecanist. Sur onns ò Gultier gia schleta cunsientg da mianc aveir ple peda da gidar alla sia tgera da raschlar communablamaintg las spondas ertas. «Ja fatsch chegl gio fitg gugent, ma vea gio mai sen l'ideia da metter no chel zuflader tgi mazza la quietezza dalla lavour», era ena rasposta siva d'en de da diesch ouras manar fagn e diesch ouras raschlar. Taimps passos. Avant curt on Gultier e la sia famiglia surdo igl travagl. An chel connex igls ò accumpagnea igl pansar digl barba e seir. La devisa era da gio betg partear se igl fons sen ples travagls e da lascher mureir uschia puspe en'antrada per ena famiglia. Barba, seir e bab vessan oz plascheir da vaseir tgi er igl 21avel tschentaner ègl pussebel da mantigneir l'ierta an favour d'ena famiglia giovena cun dus unfants pitschens – scu avant bung 30 onns, simplamaintg cun en'otra schlattagna da famiglia.

Svilup agricol digls davos decennis Veta sainza maschinas

da Walter (Gultier) Candreia

Anfignen igl onn 1955 fascheva Franz (Tgetg) Candreia, igl bab digl autour, agl pour a Stierva. Siva d'aveir fundo ena atgna famiglia tanschevogl betg ple per dus frars segl travagl. La veia da Tgetg Candreia ò mano an direcziun da Casti. L'amprema piazza è stada chella scu famegl digl pour grond Giatgen Battaglia. Ed er sch'el vess dastgea surpigliar pi tard igl travagl digls Battaglias (sur dus generaziuns pi tard chel d'Alfons e Roman Collenberg), è Tgetg sa decida per en'otra veia professiunala. La tema d'existenza igl ò mano a chella decisiun. Rastadas èn enqual anecdotes, rachintadas agl feigl.

En rachint impressiunont è anc bagn an memorgia agl autour...

Igl pour Battaglia da Casti veva colms sen l'alp da Stierva. Ed el partiva da sies taimp savens cuagl bov da mesanotg da Casti anvers Schischesa, per tg'el seia a li sen far de.

La labour manuala cun tgalval e bov era zont strantga. Danners ins veva pacs an cassatga. Bleras feglias da pours luvra van perchevl d'anviern orsoura per pudeir tarmetter igls danners a tgesa, uscheia er las soras da Tgetg Candreia. Igl 2023 rachinta alloura er la seira digl autour en sumigliaint destign scu feglia d'en pour. «Anturn igls onns 1960 vaia gudagnea

Giu digl colm sen l'alp da Stierva an direcziun vischnanca, siva la labour prestada a mang: Segl tgar Franz (Tgetg) Candreia e davant sanester Carla Farrer

durant la staschung d'anviern radond 1500 francs agl meis ainten en hotel ad Arosa.» Ena paiunga da lez taimp. Dalla sia paia profitava en tant er la famiglia. La stad vegia ella anc gido a tgesa e chegl anfignen tar la maridaglia. Igl danners ed igls mangs diligents da bleras feglias da pours èn nias amblidos savens aint igls rachints istorics digl pievel muntagnard tgi cumbatteva per l'existenza. An chel connex vign andamaint agl autour er en rachint digl davos calger da Casti: «I dava taimps, noua tg'ia geva siva la fiera da vischnanca a vischnanca per rimnar igls mies dabungs.»

Statistica digl svilup digls travagls purils a Stierva

onn	1939	1955	1965	1990	2023
Travagls purils total:	32	28	20	13	9
Travagls purils manos professiunalmaintg	29	23	18	13	9
Travagls purils cun 1 hectara funsal	5	5	1	0	0
Travagls purils cun 1- 5 hectaras funsal	18	8	2	0	0
Travagls purils cun 5- 10 hectaras funsal	8	10	8	3	1
Travagls purils cun duple tgi 10 hectaras funsal	1	5	9	10	8
La media funsal d'en travagl puril an hectaras	0.367	0.597	1.088	16.7	23.74

Grafica: Walter Candreia/funtanga: Uffezi d'agricultura e Geoinformaziun

Lavours a mang digl passo

rimnadas da Romano e Pia Plaz

Aglmanc tigl far caltschoul è sa mido navot durant igls davos 100 onns. I dovra anc adegna langa, stgagnas e pazienzta. ©Giatgen Spinas, Sour

La lenna vign er oz anc razgeda, ma la tatta vess oz franc ena maschina anstagl d'ena rezzgia a mang. ©Giatgen Spinas, Sour

Tgi da vous ò mano panaglia igl davos taimp? Chegl è ena labour manuala tgi è svaneida digl noss mintgade. ©Giatgen Spinas, Sour

La fotsch vign darar pigleida ainta mang chels deis ed uscheia resta ella savens sgizzada aint igl stgeir. © Giatgen Spinass, Sour

*Lavour manuala fascheva er part dalla seira-sonstga an steiva. Durant rachintar digl de passo niva filo, cusia u fumo la pipa.
(da dretg: Gion Antona Giovanoli, Ita Giovanoli, Clara Giovanoli ve digl fridel da Beiva)*

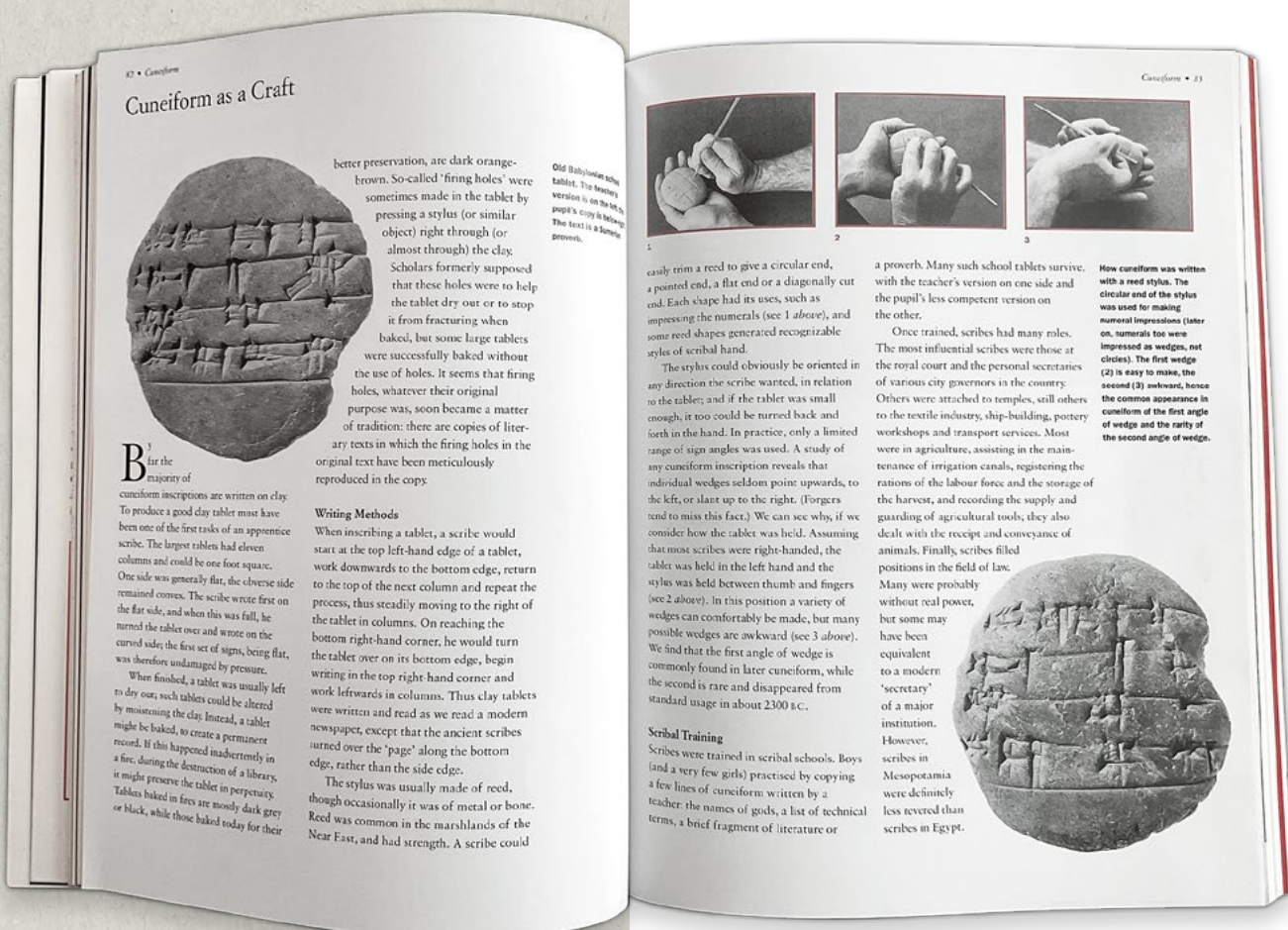
*Perfign las lavours da reparatura digls autos vignan fatgas oz pi e pi cun ageid da computers tgi da mangs umans.
(garascha Peterelli a Savognin, ca. 1973)*

Digl greffel alla tastatura

L'art digl screiver a mang a travers las culturas

dad Ursina Guldemon-Netzer

La tavla soura a sanester è scretga digl scolast, la tavla giudem a dretg è scretga digl solar. I fiss interessant dad aver las dus tavlas l'egna dasper l'otra per saveir cumparagler. Or digl codesch: Andrew Robinson, *The story of writing, Alphabets, Hieroglyphs & Pictograms, Thames and Hudson (nova ediziun 2007)*

Schi pansagn a lavours a mang, pansainsa a far caltschoul, surcuser, antagler an lenn, modelar arschiglia. Ainten chel artetgel viglia far attent ad ena lavour a mang tgi nous tots amprandagn, ma consideragn strousch scu ena lavour a mang: igl screiver.

L'ideia digl screiver è sa sviluppada an differentas culturas avant mellas dad onns e mintga cultura ò sviluppo ena atgna tecnica da screiver. Ma per bunamaintg mintga tecnica da screiver vala, tgi dovra ena surfatscha ed en utensil da screiver. Per igls Mesopotams era chegl ena tavla d'arschiglia ed en greffel da canna, per igls Egiptians papyrus ed en penel e per igls Chines palpieri ed en penel.

La scritgira a cogn dalla Mesopotamia

La Mesopotamia era gio avant 5000 onns ena civilisaziun fitg avanzada, noua tgi èn neidas inventadas scritgira, litteratura e birocrazeia, scu er la disposiziun digl taimp an ouras, minutas e secundas. La Mesopotamia sa cattava tranter igls flems Euphrat e Tigris, chegl tgi corresponda sen la carta d'ozande agl Irac, scu er a parts dalla Siria e dalla Tertgeia.

Las ampremas perdetgas dalla scritgira digls Sumers, digls abitants dalla Mesopotamia, vignan datadas anturn 3300 onns avant Cristus. I sa tracta da tavlas d'arschiglia cun struclio liaint segns. Chellas tavlas sa cattavan aint igl margea dad Uruk agl sid dalla Mesopotamia.

Ainten chella regiun davigl arschiglia an abundanza. Damai evident tg'igls Sumers duvravan arschiglia scu surfatscha per screiver. Els furmavan tavlas quadras, savens dalla grondezza dalla palma-mang, tgi eran davant plattas, e cumbladas davos. Chellas tavlas saveva igl scrivant tigneur bagn ainta mang e na veva cotras betg basigns d'ena meisa u d'en pult. Savens tschantava el giumez an sez da schneider, ma el saveva er luvrar an peis u perfign gionda a pe.

Cunche gl tg'igl è grev da dessignier sen arschiglia lomma ed umida cun en penel, duvravan igls Sumers en greffel da canna, taglea an ena lunghezza da ca. 20 centimeters. Cun igl piz digl greffel struclavan els cogns ple u manc gronds ainten l'arschiglia, luvrond cugl mang or da differents anghels.

Amprander a screiver la scritgira a cogn, era en lung process. Perche gl antschangevan igls unfants igl amprendissadi gio cun 5 onns. Las scolas sumigliavan pitost ad en luvratori artisanal e sa cattavan ainten la tgesa digl scolast tgi niva numno igl «bab dalla scola». Mintga scolast veva egn anfignen tschintg scolars tgi amprandevan 24 deis agl meis tar el.

All'antschatta amprandevan els pi probabel a tigneur igl greffel tranter igl polesch ed igl det-mussader ed a struclar correctamaintg igls segns dalla scritgira a cogn ainten las tavlas d'arschiglia. La scritgira a cogn niva scretga da sanester a dretg e da sensom a giudem. Cura tgi la vart davant dalla tavla era plagna, niva scretg anavant sen la vart davos.

Ins ò catto tavlas d'arschiglia, noua tg'igl scolast screiva dalla vart sanestra la moda correcta da screiver, tg'igls sco-

Scritgira a cogn dalla Mesopotamia, Uruk ca. 3100-2900 avant Cristus (arschiglia). Funtanga: wikipedia.org

lars ston alloura cuptgier dalla vart dretga. Graztga a chellas tavlas d'arschiglia vainsa invista aint igl process d'amprander digls scolarigns. Las tavlas reveleschan lour moda da screiver maladestra ed igls sbagls tg'èls faschevan.

Pi probabel nivan igls scolars scu giuvenils or digl amprendissadi. Els nivan classifitgias scu mastirants e vevan ple reputaziun tg'igls farers d'arom e manc reputaziun tg'igls scri-naris. En scrivant tgi luvrava per igl stadi survagniva 60 liters giotta agl meis - madem bler scu en cuschinier u en vaschler.

Pi tard, chegl vot deir an epocas posteriouras, ò betg manc scrivant fatg carriera aint igl mond dalla birocrazeia. Tscherts èn davantos manaders dall'administraziun statale u digls taimpels, oters èn davantos derscheders. Plang a plang on er igls curtisans amprandia a screiver ed alla fegn finala perfign igls fegls da rètgs.

Digl reminent, la scritgira a cogn è neida struclada surtot an arschiglia, ma er an tscheira, pinavant stgalprada an crap e sgartada an metal, ivour e vèder. E per tot chellas differentas surfatschas duvravigl puspe oters utensils e tecnicas tot specificas e cumplitgeidas da lavour a mang.

Er an Egipta èn las hieroglifas neidas sgartadas an differents materials, ma igl papyrus è davanto bagnspert igl material preferia per screiver.

L'invenziun digl papius

L'invenziun digl papius datescha digl terz millenni avant Cristus. Igls Egipzians on scuvert tgi savevan far figls per screiver or dallas fibras lommas dalla planta da papius. «I para tg'igl nom papius dereiva digl pled egipzian «pa-en-per-aa», tgi signifitgescha «chegl tgi è an possess digl rètg». Cun totta prubabladad era la produziun e distribuziun digl papius sot monopol roial.»¹ Igl papius niva produtgia an rollas da 13 anfignen 20 centimeters larghezza e 3,2 anfignen 3,6 meters lunghezza. Chegl era la lunghezza usuala, ma naturalmaintg davigl er rollas bler pi lungas, gist scu tgi dat oz codeschs ple u manc gross.

Igls Egipzians scrivevan cun tenta segl papius e duvravan en penel da canna lomgeda scu utensil. Igl papius veva en grond avantatg anvers las tavlas d'arschiglia dalla Mesopotamia. El era lev, e saveva neir transporto dapertot. Ma l'istorgia mossa tgi las tavlas d'arschiglia on er gia en grond avantatg anvers igl papius. Dantant tgi nundumbrelvas rollas da papius èn neidas destrueidas digl fi, ò igl madem fi andiria las tavlas d'arschiglia, e cotras preservò ellas per la posteritad.

La caligrafia an differentas culturas

Ainten las nossas scolas è igl screiver sez en rom. Aint igl mies attestat dalla scola primara stava igl screiver ainten la madema sparta scu igl malager e las lavours a mang. Schi la scritgira era bagn ligibla, dava chegl ena pulita nota, ma la miglra nota davigl per la scritgira tgi era supraple bela. La scritgira bela ò ena lunga tradiziun ainten tot las culturas e vign numnada caligrafia.

Ainten la Persia digl 15avel e 16avel tschentaner davigl caligrafs tgi eran veritabels «superstars». Els scrivevan cun en greffel da canna e tenta sen palpieri. La grondezza dalla

Mir Ali era igl caligraf igl pi renumo dalla Persia. Caligrafia (ca. 1600) or digl Gulshan Album, Freer Gallery of Art, Washington

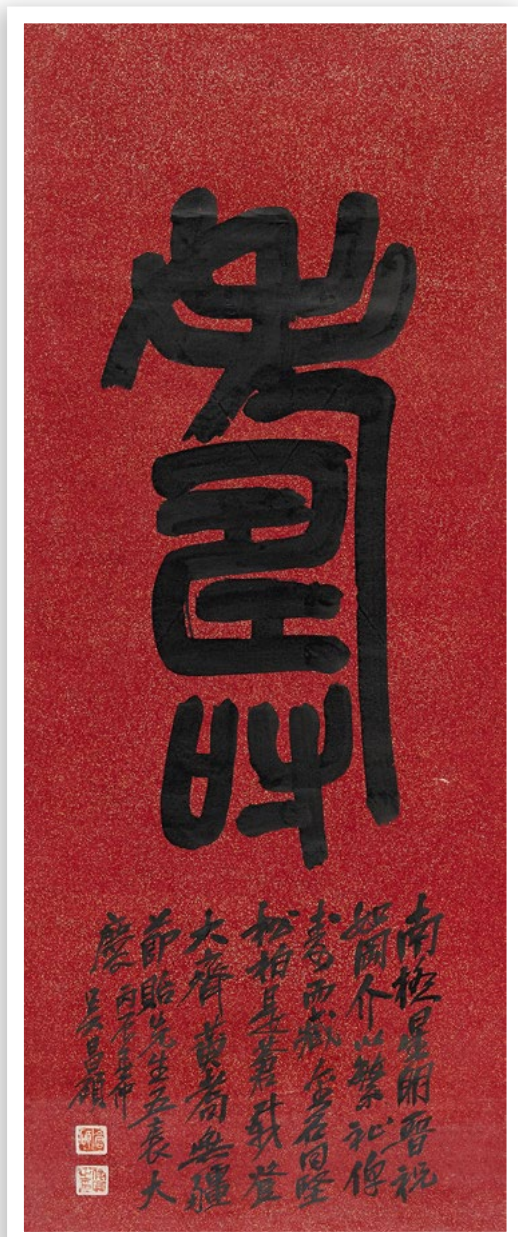
scritgira dependeva dalla larghezza digl greffel e per differentes stils da screiver veva igl greffel da neir taglia an differentes anghels. Igls bels bustabs an scritgira araba parevan da flueir or digl mang digls caligrafs persians, ma an realitad era mintga bustab cumponia da blers pitschens stretgs fitg exacts. La preparaziun digl palpieri era mademaintg fitg impurtanta. Agl bel palpieri d'en alv d'ivour niva do amet per evitar tgi la tenta vigna absorbada aint igl palpieri u fetscha tatgs. Alloura niva igl palpieri pulia cun en crap d'agat per crear ena surfatscha da screiver glischa. La tenta viscosa era fatga da fulegn e gomma arabica, ma mintga caligraf veva igl sies agen recept secret cun da tottas schorts agiuntas per produgier la sia atgna tenta.

Er an China èn igls miglers caligrafs fitg renumos. Cun raschung, pertge

la veia per davantar en caligraf extraordinari è lunga. Igl amprendissadi antscheva gio fitg bod an scola. Cuntrari agl noss alfabet lategn cun fitg pacs bustabs e segns, consista igl chines da mellas da letras. Mintga letra è cumponeida d'en domber da stretgs. Igls unfants chines amprendan las letras stretg per stretg. Per antschever amprendan els a screiver las letras cun grondas gestas ainten l'aria, imitond igls muvimaints ritmics digl scolast. Igls scolars deian an chor igls differentes stretgs, stretg vertical, tgomma, punct ed uscheia anavant – ed alla fegn nomnan els la letra. Cura tg'els on amprandia bagn igls muvimaints, screivan els an moda ritmica e collectiva grondas letras sen ena surfatscha, p.ex. sen palpieri. Igl proxim pass è d'exercitar a screiver las letras aint igl pitschen e per sasez. Schi chel exercezi cuntinuescha per blers onns, accompagna digl studi da gronds caligrafs digl passo, ò igl scolarign la schanza da davantar en mester caligraf. Igl sies art consista alla fegn finala d'ena tecnica perfecziunada e dall'expressiun dalla sia sensibladad persunala. El vign considero an China scu en artist, cumparegliabel cun en pictour, poet u cumponist. Anzi, ainten la China classica valeva «igl art da screiver» magari perfign scu superiour allas otras furmas d'art. Aint igl vest na valan igls caligrafs betg per artists, schibagn tgi tschertas da lour ovras èn da gronda valeta artistica, scu p.ex. tscherts manuscretgs medievals.

¹ Andrew Robinson, The story of writing, p. 107

En appel da screiver la glista da cumischungs a mang

Igl noss alfabet lategn ò pacs bustabs, ma cun la furma digls bustabs vign giuia sainza fegn. Igl noss computers ans porchan ena gronda schelta da modas da screiver, davent da «Helvetica Neue» anfignen «Hiragino Maru Gothic ProN».

Schi scrivagn a mang duvrainsa la scritgira cursiva u la scritgira da stampa. Ma pertge betg sa lascher inspirar per la glista da cumischungs da tutorials da screiver a mang aint igl internet? Scu fissigl da far cumischungs cun ena glista tgi vei or scu en comic u scu en'invitaziun da nozzas? Naturalmaintg vainsa paca peda per da chels tarmagls aint igl min-

Caligrafia digl renumo artist chines Wu Changshuo (1844-1927) cun tenta sen palpieri, possess privat.

tgade, ma screiver la glista da cumischungs cun chito ò er gio ena gronda valeta. Anzi, igl ò ansomma valeta da screiver la glista da cumischungs a mang, anstagl da screiver ella segl telefonign. Schi scrivagn segl telefonign u segls noss computers è igl muvimaint digl mang redutgia ad en mimum. E manc egn da nous dictescha la glista da cumischungs segl telefonign, uscheia tg'igl mang perda la sia funcziun digl totafatg. Cotras davainta igl noss mintgade fitg effectiv, ma er fitg depoveriso. Quant pi retga è la glista da cumischungs, sch'ella è scretga sen ena surfatscha tactila scu igl palpieri, cun en utensil da screiver scu igl risplei, igl culi u igl stilograf ed an ena scritgira a mang tg'è cumplettamaintg unica per mintgign da nous.

Funtangas:

- » Mythos Babylon, Geo Epoche n. 87
- » Irene Vallejo, Papyrus, Een geschiedenis van de wereld in boeken, Meulenhoff (translaziun an hollandes 2021)
- » Andrew Robinson, The story of writing, Alphabets, Hieroglyphs & Pictograms, Thames and Hudson (nova ediziun 2007)
- » Elaine Wright, Muraqqa', Imperial Mughal Albums, From the Chester Beatty Library Dublin, Art Services Internatio-nal (2008)

Ursina Guldemond-Netzer ò stibgia rumantsch all'universitad da Fribourg e veiva cun la sia famiglia ad Amsterdam.

VERSET DA DETTA

«AN AFRICA»

da Cornelia Candreia e Daniela Steier

elefant:

An l’Africa cò ègl fitg tgod

liun:

seid ins ògl cò gio da bod.

giraffa:

Viadis lungs ègl cò da far

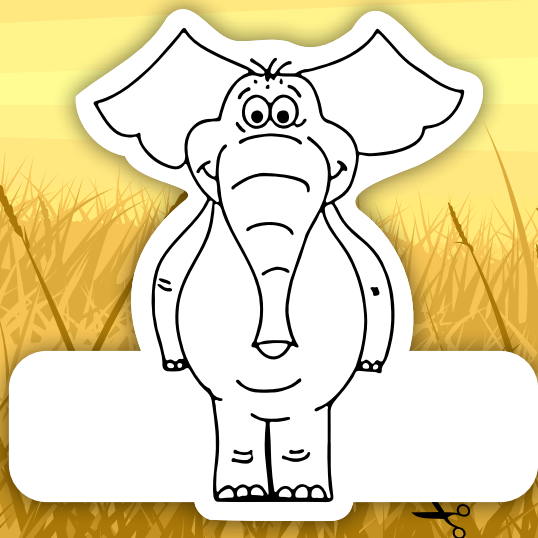
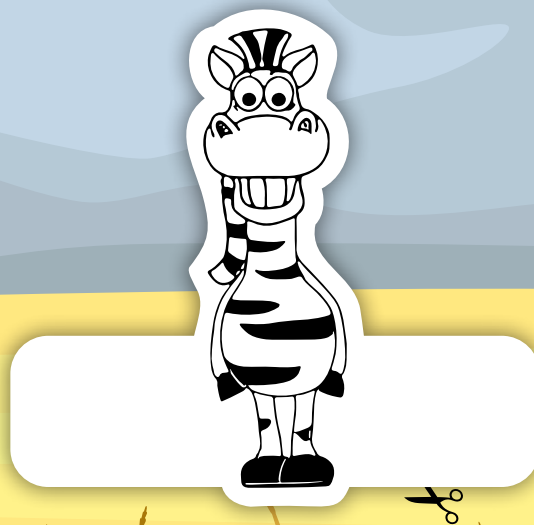
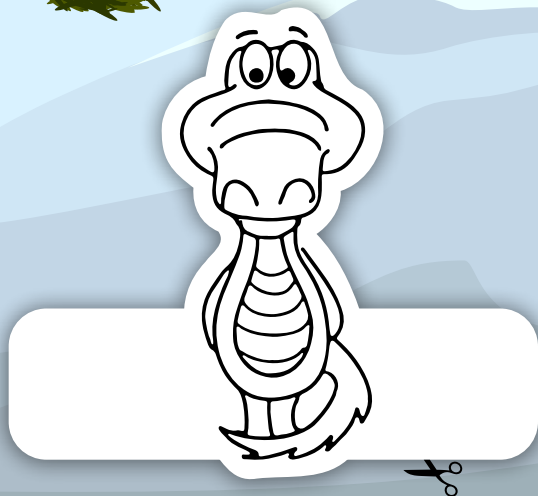
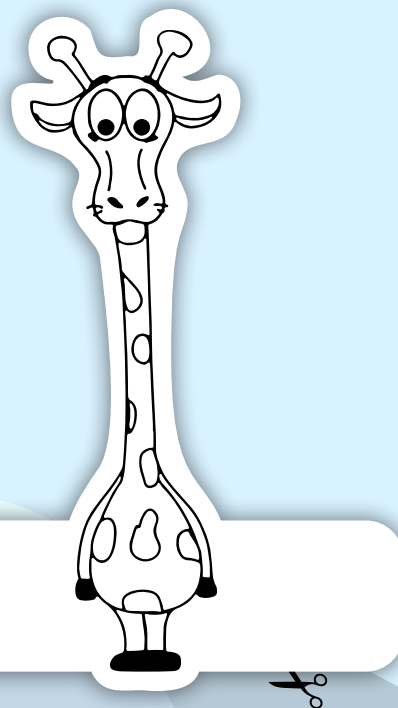
zebra:

per en zichel ava cattar.

crocodil:

Adatg, adatg tigl Nil:

Lò liegia fors’en crocodil!

Instrucziun per zamberger

1. colurescha igls animals tenor ties gost
2. taglia or igls singuls animals
3. metta en tatg cola sen ena strefla
4. leia igl animal anturn igl ties det, uscheia tgi te post tatger ansemen las dus streflas

caspar

SANITAR SCOLDAMANTS SERVICE

Caspar Haustechnik AG Gravas 12 7453 Tinizong +41 81 659 19 19 info@caspar-ag.ch

An Surses sa sviluppescha en center supermodern per l'elaboraziun da lenna.

Esser dalla partaida per ensatge grond.

Fò er te part ossa digl noss team e ta lascha entusiasmar dall'atmosfera da pionier d'en'interpresa innovativa.

Aspiraziuns ed ulteriouras infurmaziuns sot

resurses.swiss

GIST TÈ
TSCHAR-
TGAINSA
PLAZZAS
ACTUALAS

resurses
potenzial persistent

Veia Padnal 1
CH-7460 Savognin

tel. +41 81 660 30 00
office@resurses.swiss

Resurses SA - ena interpresa dalla **FUFFERGRUPPE**

südtiroler
WEINE.ch

KOHMA

Technische Produkte & Werkzeuge

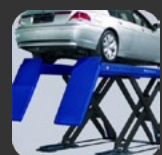
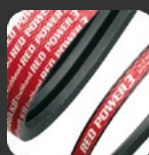
Pülvermühlestrasse 82

7000 Chur

info@kohma.ch

www.kohma.ch

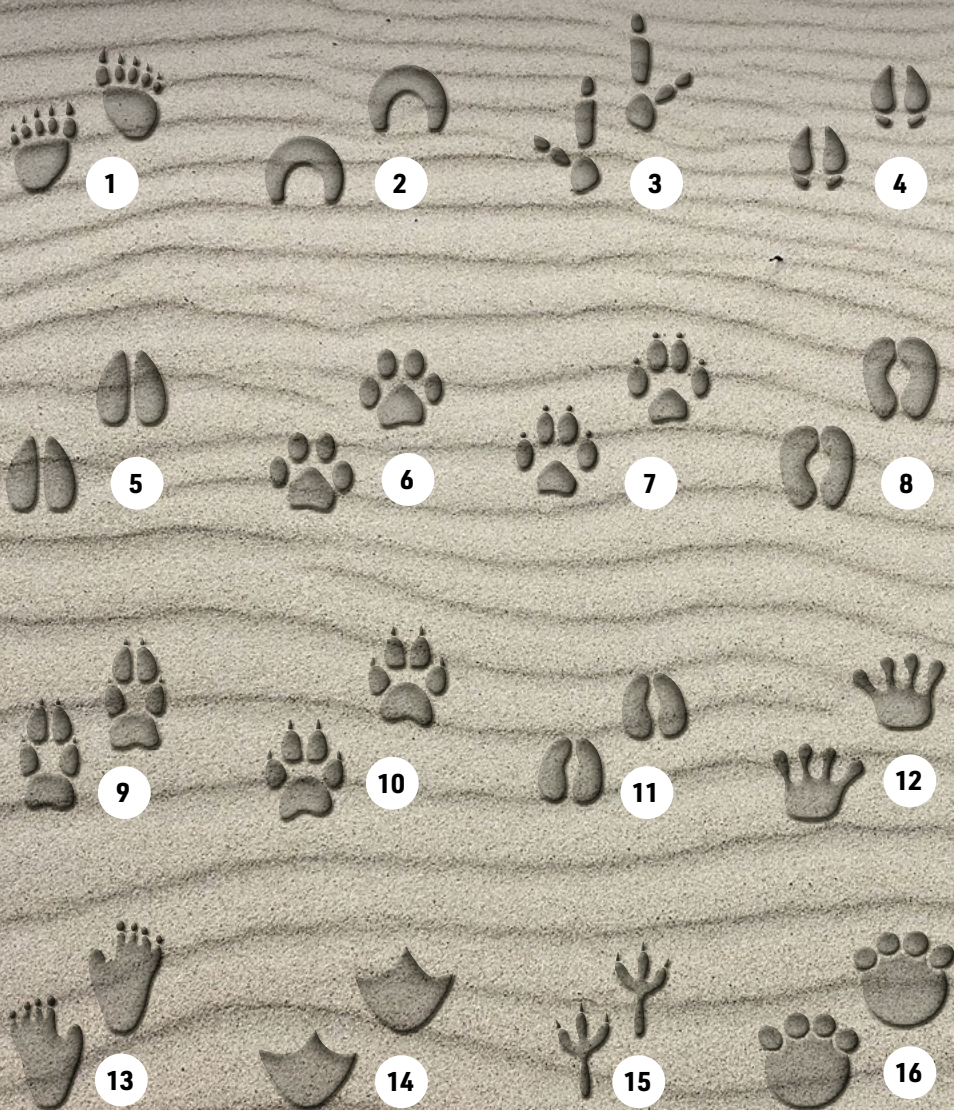
081 286 90 10

FASTEZ

Betg angal nous carstgangs laschagn anavos fastez aint igl noss mintgade, er igls animals on lour impronts individuals. Tge impront totga tar tge animal? Cumbinescha andretg e gudogna en bon da 25.00 CHF per products dalla Lia Rumantscha.

- gagligna
- tgang
- glioir
- giraffa
- golp
- portg
- rangla
- tgalval
- vatga
- elephant
- tscherv
- gorilla
- giat
- kenguru
- anda
- urs

CODE DA SOLUZIUN:

Tarmetta igl code da soluziun via mail all'adresa concorrenza@sulom.ch anfignen igls 30 da settember 2023. I vign tratg la sort.

Soluziun angia vign 1/2023

Pled da soluziun digl angia vign ainten la davos Revista digl noss Sulom (1/2023) fiss sto: POPULAZIUN

Victoura dalla concurrenza è:

**Margrith Hartmann,
Herisau**

Cordiala gratulaziun!

Ella gudogna en abunamaint dalla Revista digl noss Sulom 2024.

LAVUR A MÀN

CONTEMPLO DA DIFERAINTRAS VARTS

UNFÀNTS DA FABRICA

Monja Häusermann, 2. sec.

Ple bòld, 1840–1870, igls ons da la industrialisaziùn cur ca las gràndas fabricas an antschiert a luvrar, vasev'igl blear or oter, ca quegl c'ign tratga agl ampren mumaint. Blears giuvenils ân stuiieu luvrar daple ca sis uras suainter la scola an quellas fabricas. Igl eara betga avunda, ca quels unfànts ân luvro sco carschieus, na, els ân ratschiert me 1.97 francs par 10 uras c'els luvran igl gi.

Igl sacapescha c'igls unfànts da luvraints luvran cun an las fabricas. La lavur d'unfànts eara bagn betg per cur ca las fabricas en vagnidas, mo cun la industrialisaziùn e'igl cupitgea d'egn normal mintgagi an direenziùn da l'exploziùn. Purs a luvraints da tgea an vieu igls agens unfànts schon avànt la revoluziùn industrialia sur tut sco luvraints favurevels. Mo igls unfànts an schon da lez tains fatg a tgea las lavurs c'en ple semplas. Igl schenevtschient â mido la lavur digl bagn puril aint an las fabricas. Là â antschiert

alura la dretga explotaziùn: La diferenzta eara, c'igl midava nut scha la lavur vagneva fatga d'egn unfànt near d'egn carschieu. Cunquegl c'igl vagneva aschi blear luvro, savevan blearas famiglias betga ple schar ir igls unfànts an scola. Els vevan semplameing migna poc raps. Quels unfànts luvran daple ca 12 uras an fabricas near an mineras. Igl blears da quels giuvenils luvran tier tessareias par surcuser. Quellas lavurs earan parfetg par quels unfànts, cugls pintgs, fegns màns savevan els fetg bagn far pintga a fegna roba. Las blearas da quellas fabricas earan agl cantùn Turitg. Prest egn tearza digls luvraints earan sut 16 ons. Mo betga me an fabricas stuevan igls unfànts luvran an situaziùns barbaras. Els stuevan ear luvrar an galareias da mineras, c'earan talmeing pintgas, c'els stuevan saruschnar tras igls tunels

Lavur d'unfànts an egn fabrica da barschuns da daints, Ebnat-Kappel 1940 ©Theo Frey/Fotostiftung Schweiz

Luvraint giuven an Siria, 2020 ©Khaled Akacha, pexels.com

Oz en segl antier mund 200 milliùns unfànts partutgieus da lavur manuala d'unfànts, prest tres geadas ascheia blear sco 1891.

ENDESCHEGNAS

Nico Fravi, 1. sec. / Jann Sutter, 1. sec.

Scrinarì

egn mastregn
luvrar an buda
quegl egn beala lavur
satisfacziùn

Caschiel

anzatge gustus
caschar an caldera
luo el fetg bün
buntads

Vardagòld

pegns, pumers
dovra bleara forza
igl mastregn e privlus
ordafora

Pur

lavur variusa
luvrar antier gi
an nuegl, segl pro
plascher

L'ENDESCHEGNA

Sara Juon, 2. Sec.

Màn
tigna roba

gid'a nus
el e fetg nizevel
practic

Scrìver
sen pulpier
cun igl stilograf
scrìver amàn e bi
plascher.

Cuschinar
fa fom
lavur an cuschegna
truschar, tagliar ad ampruvar
legher.

Ortulan
massa flurs
diversas bealas calurs
igl e fetg stantus
stgìv.

Scrivànt
grànda fantaseia
taner la dira
pazienzia, tains a creativitat
fadius.

Mecanist
òlta concentraziùn
blearas pintgas tgossas
autos, tractors a camiùns
pasànt.

IGL TAINS MODERN

Jan Michael, 2. secundara

La lavur a màn e vagnida impurtànta sco contrapunct digl consum da massa an la sozietad da fierer davent. La lavur a màn e betga me egn hobi, mobagn ear egna maniera da produtgear products ple stabils ad individuals. Igls products fatgs a màn en fetg unics ad ân egna valur persunala ca va sen l'infrastructura funcziunala. La lavur a màn po ear contribuir a redutgear igl stress a promover la creativitat. Igl artinsanat po easser practico sco hobi near sco professiùn, sco par exaimpel an la produenziùn da textìlias near ceramica. Cun igl artinsanat pon vagnir produtgeas products unics ad individuals, ca portan igl segn digls artists. La lavur dumonda savida a concentraziùn, mo igl resultat e egn product ple unic a custevel cigls products da la produenziùn industrialisada.

LUVRAR A MÀN

Emias Bandli, 1. sec. / Mattia Dasoli, 2. sec.

Igls màns san luvrar,
near ear cuschinar.
Els san bagn pitgear,
near inquiet spitgear.
Igls màns san far giois,
ner prender or plugs.
Mo partge sani els duvrar?
Peia ear zarclar?
Igls animals drovan par samuantar,
igls carstgàns par sapreschantar.

TAGLER, NIZZAR, TRUSCHIER E GUSTAR

LAVOUR A MANG AN TGADAFI È CREATIVA E PERSISTENTA

dad Ivo Schöbi

Cuschinar ensatge a mang cun ingredienzas digl ageniert: rimnadas, culetgas u perfign produtgeidas sez è per me ensatge digl pi bel. Igl magler survign daple valeta – i vign betg angal maglea per dustar la fom, mabagn per far ensatge digl bagn all'olma.

Ia sung Ivo Schöbi «El Capun» e veiv siva da bung 30 onns an Surses. Gio la tscherna digl mastier am ò mano an tgadafi. Las mias experientschas vaia rimno ainten divers hotels da renom. Siva d'esser sto ampluia tants onns vaia decida da crear ensatge agen – capuns fatgs a mang.

Cuschinar a mang monta per me tg'ins è capavel da cuschinar sainza recept u angal cun instrucziuns curtas. Damai dad esser intuitiv e spontan, mano dall'experientscha, saveida e talent an cuschigna. Chel dung è savens igl resultat d'ena lunga practica an tgadafi. Igl cuschinar a mang lubescha agl cuschinier d'esser creativ e cumbinar ingredienzas localas cun la tecnica da cuschinar, per preparar tratgas tradiunalas a moda autentica.

Cuntrari a products gio prongs angal ple per scaldar, monta igl far a mang ena preparaziun ed elaboraziun da tot las ingredienzas. Lotiers totga igl tagler, nizzar, truschier, cungeir e barsar las ingredienzas.

Cuschinar a mang è en elemaint impurtant dalla cuschigna tradiziunala an bleras teras e regiuns, percheigl tgi cuschinar punctuescha la valeta dallas ingredienzas frestgas e localas. Igl cuschinar migliurescha igl gost e la qualidad dalla speisa. Ins ò la controlla digls products tg'ins dovra. Per l'otra pon gost e textura dallas tratgas neir controllos ed adattos migler, gist uscheia scu tg'ins ò gulent.

Tot an tot è cuschinar a mang en aspect impurtant dall'art da cuschinar ed en

elemaint essenzial per sa nutreir sang e persistent. I dovra taimp, pazientga ed abilitad, ma igl resultat è en past delizioso tgi è cuschino cun amour e chito.

Ena tratga fatga sezza pò er aveir ena muntada pi fundamentala. Spezialmaintg sch'igl è nia preparo dad ensatgi an relaziun strètga, scu per exaimpel d'en commember da famiglia u d'en bung amei. I pò esser ena furma da simpateia e provedimaint e pò uscheia stgaffeir en sentimaint da cuminanza e solidaritad.

Resumond ins pògl deir, ena tratga fatga a mang è betg angal en past, mabagn er ena furma d'atgna expressiun e bagnstar. Igl è ena caschung dad esser creativ, far plascheirs e cuclager igl corp cun bung nutrimaint.

Ozande mantga savens igl taimp da cuschinar a mang ed i vign duvro products fittos per spargner taimp. Ins stò pero disfrantzger tranter products fittos industrials scu per exaimpel la lasagna ainten schalera digl supermartgea e products pronts frestgs scu la lasagna tg'igl mazler ò produtgia e venda ainten la vitrina. Cler tg'igl prietsch fò la differenza, ma igl gost e sentimaint digl magler è cumpletamaintg different.

Ena pasta cumprada dad ena marca commerziala, ò pi paca valeta, tgi chella d'en producent local – er schi vignan duvradas las mademas ingredienzas da basa. Igl madem vala pigls bulias – chels tgi èn culetgs a mang valan daple tg'igls cumpros. Chegl cunzont perveia dalla saveida scu tg'igl product è nia culetg u tracto. Sch'ins

maglia sainza saveir tge bulia tg'igl è, ins gosta nigra differenza, ma sch'igl è avantmang ena relaziun tigl bulia ins maglia el cun en oter gost.

Daple tg'ins cuschna ed amprenada a canoscher las ingredienzas e daple sentimaint tg'ins sviluppa per las cumbinaziuns e preschentaziuns da tratgas.

Mintga taimp digl onn porta oter products staschunals ed uscheia meidan er igls giantars tgi vignan sen meisa. A mang ins cuschna er d'anviern, ma verdura frestga digl iert ins catta alloura angal anc ainten la schalera, setgantada u conservada. Ma er lò vala igl madem, sch'ins ò ena relaziun tigl product, scu per exaimpel igl gibo asch è la tschagna gio gartageda.

En product local tgi ò er gio catto la veia sur la mar ve.

La produczium da capuns dovra taimp e pazientga.

Capuns

Gio igl terz onn magna igl mies agen affar, la produczium da capuns per scaldar a tga. Igl taimp intensiv alla platta am ò mano an chella direczium. Ia va mai lia bandunar la tgadafi, ma ia leva daple taimp per cuschnar products exclusivs e daple taimp da lavour flexibla. Uscheia vaia gia l'idea da produtgier capuns e vender chels a gliout privata. Gio igl ampren anvien ègl sa musso tg'igls clients dallas buteias on gugent en product tgi è fatg a mang. Stimo vign tg'igl è fitg simpel da scaldar a tga e naturalmaintg er igl bung recept tg'ia va pudia surpiglier da mia onda.

Atgna buteia vaia nigra. Pi gugent lavoura ansemen cun las buteias localas noua tg'ins pò cumprar igls capuns frestgs. Fitg gugent reparta igls satgigns amplianias directamaintg allas casadas a Savognin. Adegna pi popular ègl da pustar igls capuns online e lascher tarmetter cun la posta sur notg ainten l'antiera Svizra. Igl è bel da constatar tg'igl mies product local vign stimo da persungas tgi on amprandia a canoscher igls capuns durant lour vacanzas.

La produczium da capuns dovra bler taimp e pazientga. Ia stò far la pasta, lavar las figlias, las fulanar e las rudlar, ed alla fegn vacumar igls capuns ainten en satget da plastic. Per aveir ena tratga cumpletta dattigl ena sosa da groma e caschiel, uscheia ins dovra angal anc ena cuppa ed igl furnel a tgesa per scaldar igls capuns.

Per dar a me ed er alla mia clientella ena variaziun da capuns dattigl adegna puspe creaziuns novas. Fitg gugent sviluppa novs recepts e va grond plascheir dad organisar e rimnar las ingredienzas spezialas scu igl bulia rassa-pader tgi crescha zuppo aint igl gôt u da culeir izungs ainten la Val d'Err per far capuns tg'ins ò anc mai gia sen meisa. Er las otras ingredienzas tgi creschan ainten la val, scu las figlias d'urteis da Salouf u er la bunga fregna da GranAlpin tgi vignan cultivadas an vals cunfintantas.

Igl bung resung tg'ia survign per la lavour a mang am motivescha da rudlar igls proxims 100'000 capuns. Mintgign dad els è agen ed ò la sia atgna veia ed

istorgia digl sem anfignen tg'el vo a fittar aint igls differents furnels. 10 tocs on catto schizont la veia an California, USA.

Ivo Schöbi abitescha a Savognin, lavoura sen sasez e venda capuns tg'el produtgescha. Igl sies taimp liber passainta el gugent ainten la nateria cugl velo u a pe.

Parc naturel
Bavregn

Igl datgea digl capricorn

naturpark-beverin.ch

Bild: Dominique Meienberg

TAXI *Rethorn*

Nachhaltige Dienstleistungen

b *bossi hemmi ag*

Nachhaltige Dienstleistungen

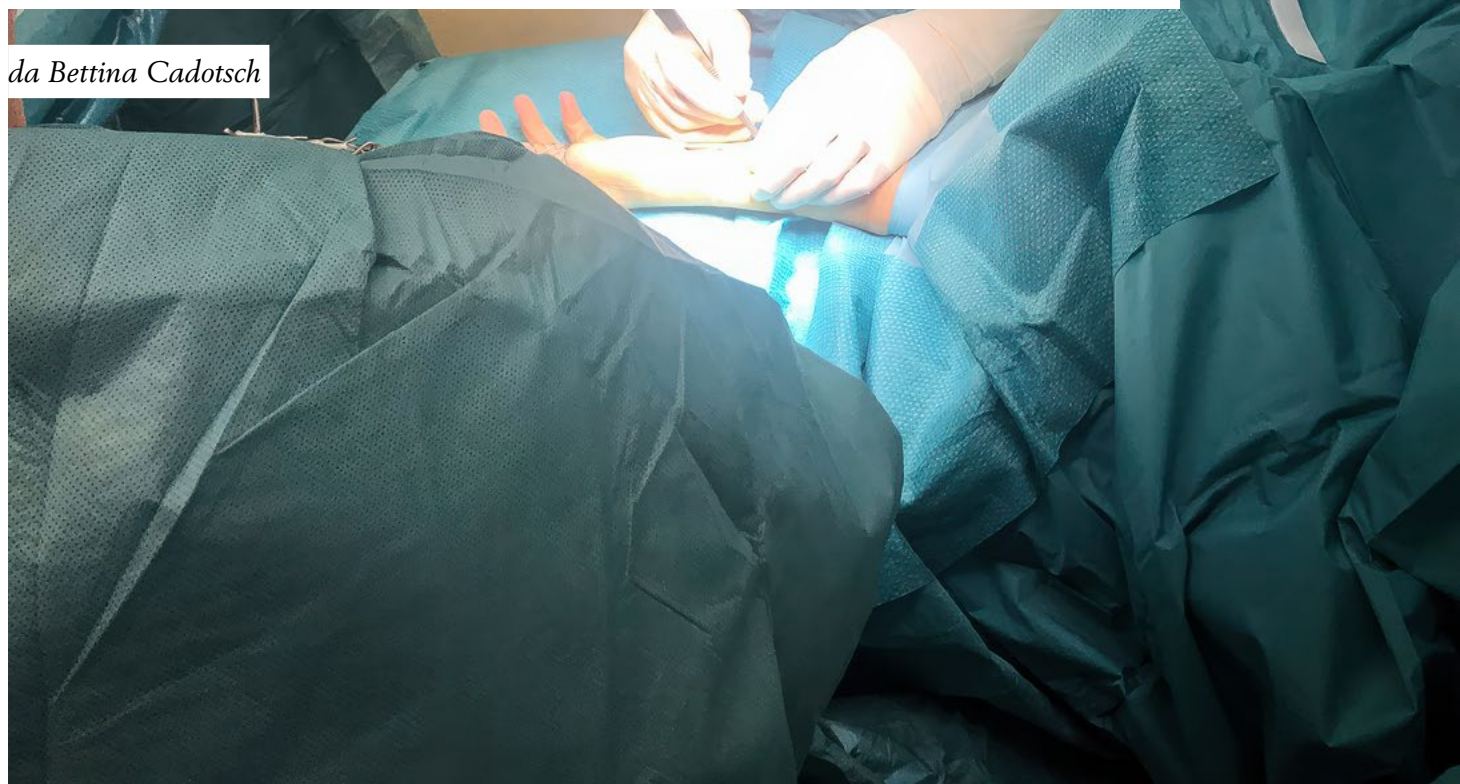

IGLS

NOSS MANGS –

SCHI CUMPLEXS

SCU IGL MOTOR D'EN FERRARI

da Bettina Cadotsch

Markus Strickler vo savens cun skis ed è pigl solit da vaseir oravant. Igl sies taimp liber passainta el igl pi gugent an Surses. Seigl chegl d'anviern sen las pistas da Radons u da stad sen sendas da viandar u cugl bike. Siva digls onns 1970 posseda el en'abitaziun da vacanzas a Savognin. Tranter l'emda abitescha el cun la sia famiglia a Turitg e lavoura l'ò scu chirurg digl mang. Mintga de s'occupa el digl schinumno «utensil universal» da nous carstgangs – igl mang. Chegl è igl muteiv d'antupar Markus Strickler per chesta Revista digl noss Sulom.

Igl mang cun igls sies 27 òss è fitg cumplex ed impurtant per nous carstgangs. Prest per tot chegl tgi nous faschagn, duvragn nous igls noss mangs. Chegl sa mossa savens pir cura tgi vagn en accident u en handicap. Lavar igls daints, far se tgavels, sa trer aint – las tgossas las pi simplas davaintan difficultousas. Mintga singul det ò la sia funcziun. «Aint igl mang vagn nous ena motorisaziun fegna, blers nervs e sentimaints, chegl fò l'antiera tgossa enorm interesanta per me scu chirurg», dei Markus Strickler.

Anturn 20 operaziuns per emda ò Markus Strickler scu chirurg digl mang. El lavoura an differents spitals e practicas a Turitg. Igl glindesde ò el pigl ple anturn 10 operaziuns pi pitschnas. L'ò sa mova el igl antier de d'ena sala d'operar a l'otra. La mesemda ò el savens 4 operaziuns pi complexas. Igl venderde suondan alloura anc ulteriouras operaziuns. Tranteraint magna el controllas e consultaziuns. «Me ò l'interesso gio adegna igl mang igl pi fitg, chegl è la chirurgia da Ferrari, la chirurgia la pi complexa», dei el durant igl noss inscunter. «Tar diversas operaziuns vagn

nous perfign da piglier òssa or dalla bitscheida digls paztgaints per ramplazar l'òssa destrueida digl mang.»

Digl generalist agl specialist

Markus Strickler ò stibgia chirurgia generala ed ò luvro alloura en pèr onns scu chirurg. Durant chel taimp ò el opero tot – spatlas, schanugls, tgommas. Avant enqualtgi onns è el sa decida da sa spezialisar ed ò absolvia igl studi da chirurgia digl mang. «Ins stò star adegna vedlonder e sa scolar anavant – la tecnologia e la masdegna sa meidan permanentamaintg, chegl è chegl tg'ia cat fitg interessant ve digl mies mastier», rachinta Markus Strickler tot fascino. El lavoura gio 25 onns scu chirurg digl mang. Scu tal sa fatschainta el cun malsognas e blessuras digls mangs, dalla tganvela e digl bratsch sot. Blessuras tg'el ò da tractar savens è igl sindrom digl canal carpal, inflammaziuns dalla giuadeira, rottadeiras, blessuras da tarscholas, nerva scu er artrosa. Scu chirurg

Markus Strickler

Annada: 1959

Li: Turitg e Savognin

Mastier: Chirurg digl mang,
siva digl onn 1998

Tecnica e masdegna lavouran mang an mang. (Implantat chirurg)

Markus Strickler durant la sia lavour ...

... e durant igl taimp liber ainten las muntognas.

fò el tractamaints conservativs (sainza operaziun) u operativs – vot deir el dat medicamaints, dat injezziuns ed operescha.

Café è tabu

Operaziuns digl mang on dad esser fitg precisas. «Ia dastg Bever nign café avant en'operaziun», dei Markus Strickler. El vegia d'aveir en mang quiet e da sa concentrar bagn. Las operaziuns digl mang magna el tras cun utensils pitschens e fegns scu scalpels, pincetas, forbeschs, rezgias ed ulterioura gaffanaglia.

Adegna staschung ota

Markus Strickler s'occupa ainten la sala d'operaziun savens d'accidents da skis ed essa, bike, ma er d'accidents da lavour. Disfrantzger tranter ena staschung ota ed ena bassa ins saptga betg, cuncheigl tgi la gliout fetscha sport durant igl antier onn. «Dantant vaia er igl anvien discletgs da bike», dei el cun en lev surreir. Igl anvien dettigl pero bagn anc en zichel duple blessuras antras accidents. «Alloura vaia tar me chels tgi on fatg vacanzas an territoris da skis», rachinta el.

I detta diversas operaziuns tg'el vegia da far adegna puspe, pero tuttegna seia mintga operaziun en zichel otra. Er siva 25 onns operar mangs davaintigl mai lungurous a Markus Strickler: «Am fò mintgamai grond plascheir da gidar alla gliout – gist percheigl tg'igl mang è schi impurtant aint igl mintgade.»

Igl mang tradescha bler

Markus Strickler è en carstgang fitg ventirevel e giolda la cumpagneia. Malgro la sia lavour scu chirurg digl mang varda el igl ampren aint igls igls alla gliout e betg directamaintg sen igls mangs. Naturalmaintg tgi dat svelt an igl ad el, schi ensatgi ò gia ena blessura. «Ena artrosa veia immediat», dei el surrient. Cheigl ò er per consequenza, tgi er gio l'egn u l'otra Surset u Sursetta è sto scu paztgaint tar el ainten la sala d'operaziun a Turitg. Er ia canosch Markus Strickler, percheigl tg'ia igl va antupo mezza sen pista e sung neida an discurs cun el, cuncheigl tg'ia veva ena fascha anturn igl mies mang.

PS: El am ò savia gidar, uscheia tg'ia sa screiver puspe igls mies texts per la Revista digl noss Sulom

**Esser persunalmaintg
a cò, sch'ins dovra nous?
Cler, chegl faschainsa!**

ÖKK agentura Savognin
T 058 456 16 80, savognin@oekk.ch, www.oekk.ch

Die Versicherung mit
gesundem Bündnerstand. **ÖKK**

Demarmels

TRANSPORTS SALOUF

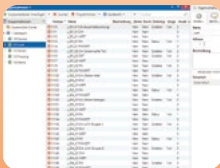
- » transports
- » transports pasants
- » lavandareia d'autos
- » diversa gera e material

Telefon 081 684 12 23
Telefax 081 684 21 62
Natel 079 682 43 36

info@detrans.ch

www.detrans.ch

beraten - planen - installieren - unterhalten... aus einer Hand

Electro Wettstein SA
Veia lerts 222,7457 Bivio
Veia davos tga 5, Savognin
Tel. +41 81 659 12 22
info@ewsa.ch

Electro Wettstein SA

schaffen mit Strom

Heizungssteuerung

Multiroom Audio

Sicherheit

Überwachung

a/v control

Smarthome: On

Gebäudeautomation

Lichtsteuerung

Storensteuerung

Fernsteuerung

garantiert

Ihr Partner für:

- Neubau
- Umbau
- Sanierungen
- Unterhalt
- Haushaltgeräte

24 Std. Service

100%
digital

einfach weitergedacht - Mehrwert statt Mehrkosten

www.ewsa.ch

ALBULA & JULIER

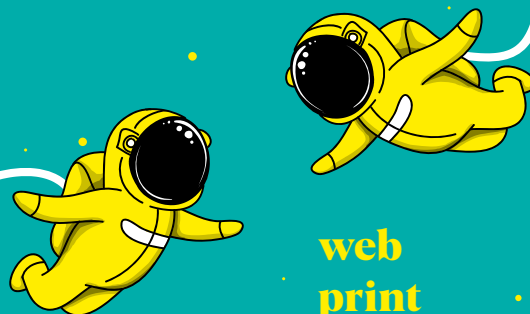
hotel e restorant

Famiglias Schnöller e Schuler
7450 CASTI/TIEFENCASTEL

Tel. +41 81 659 04 00
info@albula-julier.ch

www.albula-julier.ch

taimp per piglier se contact

web
print
desegn

tipic.SWISS

7000 Coira
7460 Savognin
info@tipic.swiss

IA
PUDESS
ESSER
VOSS
INSERAT

Uniun Rumantscha Grischun Central, administraziun@sulom.ch

Revista^{digl}
noSS
Sulom

Maschinas agricolas e tecnica agrara
Construcziuns e lavours da metal

SONDER SA

Plaz 1
CH-7458 Mon
Tel.: +41 81 681 17 55
info@sonder-sa.ch

Albulastrasse 144
CH-7473 Alvaneu-Bad
Tel.: +41 81 404 14 14
alvaneu@sonder-sa.ch

WWW.SONDER-SA.CH

**Societad da consum
Savognin e conturn**

- » magliaretschs
- » bavrondas
- » vegns
- » artegels da tigneirtgesa
- » souvenirs

Laden Son Mitgel 081 684 11 86
Laden Grava 081 684 15 05
Laden Salouf 081 684 11 63

www.volg-savognin.ch

Garage Jäger Savognin AG
Telefon +41 81 684 23 33
info@garage-jaeger.ch

www.garage-jaeger.ch

arpagaus

Voss scrinari a Savognin

ALLA TSCHERTGA D'EN REGAL PER GIOVEN U VIGL?

En abunamaint dalla «Revista digl noss Sulom» fò plascheir a tots e chegl durant en onn antier.

Texts interessants e divertents an rumantsch per tot las generaziuns.

Dus gedas ad onn (zar-cladour e december) tar-mattainsa an Voss nom la «Revista digl noss Sulom» alla persunga tgi lez far en plascheir.

Per angal CHF 25.50 incl. porto

Abune anc oz via

email: administraziun@sulom.ch

talun: Uniun Rumantscha Grischun Central
p. m. Flavio Guetg
Veia Plagnux 2
7460 Savognin

TEMA PRINCIPAL:

Cun tempo tras Surses – igl pl...
per en'autostrada collidescha c...
la politica. Remi Capeder rachi...
dall'idea tgi o fatg naufragi.

TEMA PRINCIPAL:

Els mantgan – igls mastirants e las
mastirantas. Malgro maschinas,
roboters ed intelligenza artificiala
sa mossigl tgi la forza umana na pò
betg neir ramplazzada dapertot.

IER ED OZ:

La lavour purila è sa midada fitg
durant igls davos decennis. Ade-
gna daple maschinas surpeglian la
lavour segl fons. E tuttegna ègl da
sbatter per l'existenza.